

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 1 1984

ale

Historisk tidskrift för Skåneland
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktörer

Fil. dr Sten Skansjö
Landsantikvarie Dag Widholm, Lund

Redaktionskommitté

Landsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Professor Erik Cinthio, Lund
Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund
Fil. dr Anna-Christina Meurling, Lund
Fil. kand. Allan Persson, Lund

innehåll

	Sid.
Lars Larsson: Stenålder i hägn och ram	1
Mats Riddersporre: Praktiskt kultredskap eller kultiskt praktredskap	19
Anders Cavallin: Kalk med konsekvenser. (Med inlägg av Hans Gillingstam.)	22
Aktuellt om antikvariskt:	
Kristina Jennbert: Stenåldersfynd i Häljarp	29
Billy Nielsen: Keramikugn och keramikårl – Några grävningresultat från Malmöområdet	31

Stenålder i hägn och ram

Av Lars Larsson

Lunds universitets historiska museum, Krafts torg 1, 223 50 Lund

Det är inte så ofta vid arkeologiska undersökningar som en tidigare okänd anläggningsform kan påvisas, men när det händer är det inte ovanligt att liknande fynd efter en kort tid kan beläggas i ett flertal exemplar. En sådan form av anläggning, som därtill markant förändrat bilden av en förhistorisk period, är s.k. anläggningar av Sarup-typ dvs stora vallgravssystem från bondestenåldern. Nedan redogöres för en sådan påträffad vid Stävie i sydvästra Skåne samt problematiken avseende anläggningens datering.

Titeln ovan kan synas kryptisk men har en speciell förklaringsgrund. För att söka förklaringen till den måste vi gå tillbaka till de förhållanden som gällde under en tidig del av kontinental bondestenålder under det sjätte årtusendet f.Kr.¹ Inom loppet av några få århundraden hade jordbruk och boskapsskötsel fått en stor spridning i Mellaneuropa från Ungern i öster till Holland i väster. Denna snabba spridning av de nya näringsformerna har flertalet forskare satt i samband med en regelrätt invandring, som skulle ha sitt ursprung i området sydöst om Donau där jordbruk och boskapsskötsel bedrivits under mer än ett årtusende. Bärarna av denna nya ekonomi har varit folkgrupper vars materiella kultur går under beteckningen bandkeramisk kultur. Beteckningen baseras på den speciella linjeornamentik som uppträder på kulturfasens äldsta keramik. Boplatser som kan knytas samman med den bandkeramiska kulturen är oftast belägna inom områden där det förekommer lössjord dvs. en näringsrik, mycket finkornig jord som med vinden transporterats till Mellaneuropa under den senaste istiden. Bebyggelsen uppträder i form av långhus som troligen

bildade mindre byar. Åkerbruk och boskapsskötsel var de helt dominerande näringarna. Jakten på viltet spelade en underordnad roll. Med undantag för att kärlden gradvis ändrar form och dekor synes det inte förekomma några drastiska förändringar i den bandkeramiska kulturen under några århundraden.

Befästa byar på kontinenten

Omkring 5000 f.Kr. kan en förändring påvisas som inte bara kan urskiljas i nya kärlformer och dekorelement. Möjligen föranledd av en ökad befolkning och ett för intensivt utnyttjande av de bästa jordarna, inträffar en omläggning av bebyggelsen. Olika kulturgrupper, som delvis har sitt ursprung i den bandkeramiska kulturen, börjar uppträda inom området, vilka sett i förhållande till lössjorden har en lägre bonitet. En annan förändring avser näringsfånget där viltet kom att utgöra en viktigare andel av födan än tidigare, kanske på grund av att odling och boskapsskötsel bedrevs på sämre jordar än tidigare. En tredje förändring har samband med bebyggelsens utformning. På många platser kan man belägga fynd-

platser av stor omfattning vilka ofta tolkats som att bebyggelsen koncentreras till att omfatta större byar än tidigare.

Till dessa fyndplatser har man ofta kunnat knyta anläggningar i form av vallgravssystem av ibland gigantiska mått. Exempelvis har man sedan 1910-talet känt till ett vallgravssystem bestående av två parallella gravar vid Urmitz i Sydtykland som avgränsat ett 1.3 km långt och 0.8 km brett område utmed den södra stranden av floden Rhen.² Åtskilliga andra liknande anläggningar är idag kända från Sydengland till Ungern.³ De tillhör samtliga detta andra utvecklingsstadium av kontinental bondestenålder som dateras till det femte årtusendet f.Kr. Det föreligger en betydande variation i vallgravssystemen inte bara i storlek utan också i utförande. Vissa, liksom det i Urmitz, utgör komplementet till en naturlig avgränsning genom en flod eller ett kraftigt kuperat terrängavsnitt. Andra vallgravssystem omsluter däremot helt en yta. Vissa system omfattar endast en vallgrav medan det föreligger exempel på att upp till fyra parallella gravar kan ingå i ett system. Ofta är de därtill kombinerade med rader av stolpfärgningar som markerar en eller flera palissader innanför vallgravarna. Dessa vallgravar består vanligtvis inte av en obruten grav utan omfattar flera mer eller mindre regelbundet ordnade, långsmala gropar. Därför uppträder det flera öppningar i dessa vallgravssystem och i några fall har man kunnat konstatera spår som tyder på någon form av portkonstruktioner.

Dessa vallgravssystem har länge och av lättförklarliga skäl tolkats som regelrätta försvarsanläggningar anlagda för att skydda de stora boplatserna. Utflyttningen från de bästa jordarna, kombinerad med en ökad befolkning, skulle ge goda

incitament till fientlighet mellan folkgrupper och därmed framtinga att man lade ned ett omfattande arbete på att försvara sig mot omgivningen. Men under de senaste åren har vissa tvivel såts avseende funktionen för dessa anläggningar, som ofta gått under beteckningen befästa byar eller befästa anläggningar. Det förekommer nämligen element som är svåra att direkt kombinera med renodlade befästningsanläggningar. Ett sådant förhållande är den nära nog totala avsaknaden av belägg för att vallgravssystemen blivit föremål för underhåll.⁴ Med några få undantag kan man i lagerbildningen i dessa gropsystem notera hur de efter hand har fyllts upp inte bara med jord utan också med massvis av ben, lerkärlsfragment och annat avfall. Experiment som företagits har visat att de grävda groparna inom loppet av några få år fylldes igen genom att vallgravskanterna gav vika och drog med delar av de jordvallar som måste ha blivit resultatet av gropgrävandet.⁵ Den bosättning som ansetts ha existerat innanför vallgravarna kan knappast ha haft en så kort varaktighet som några få år. Man har således inte underhållit detta skydd mot yttervärlden, som man lagt ned så mycket arbete på, utan istället påskyndat igenfyllningen med att vräka ned mängder av olika sorters avfall!

Ytterligare förhållanden har styrkt misstanken om att det inte rörde sig om egentliga fortifikationsanläggningar. Här avses fynden som framkommit i vallgravarna. Till största delen tycks det röra sig om material som kan betecknas som boplatzavfall. Men i många fall har det framkommit fynd som starkt avviker från denna fyndkategori. Det är inte ovanligt att hela lerkärl påträffats, därtill i flera exemplar.⁶ Inte så sällan har hela eller delar av djurkroppar av nötkreatur fram-

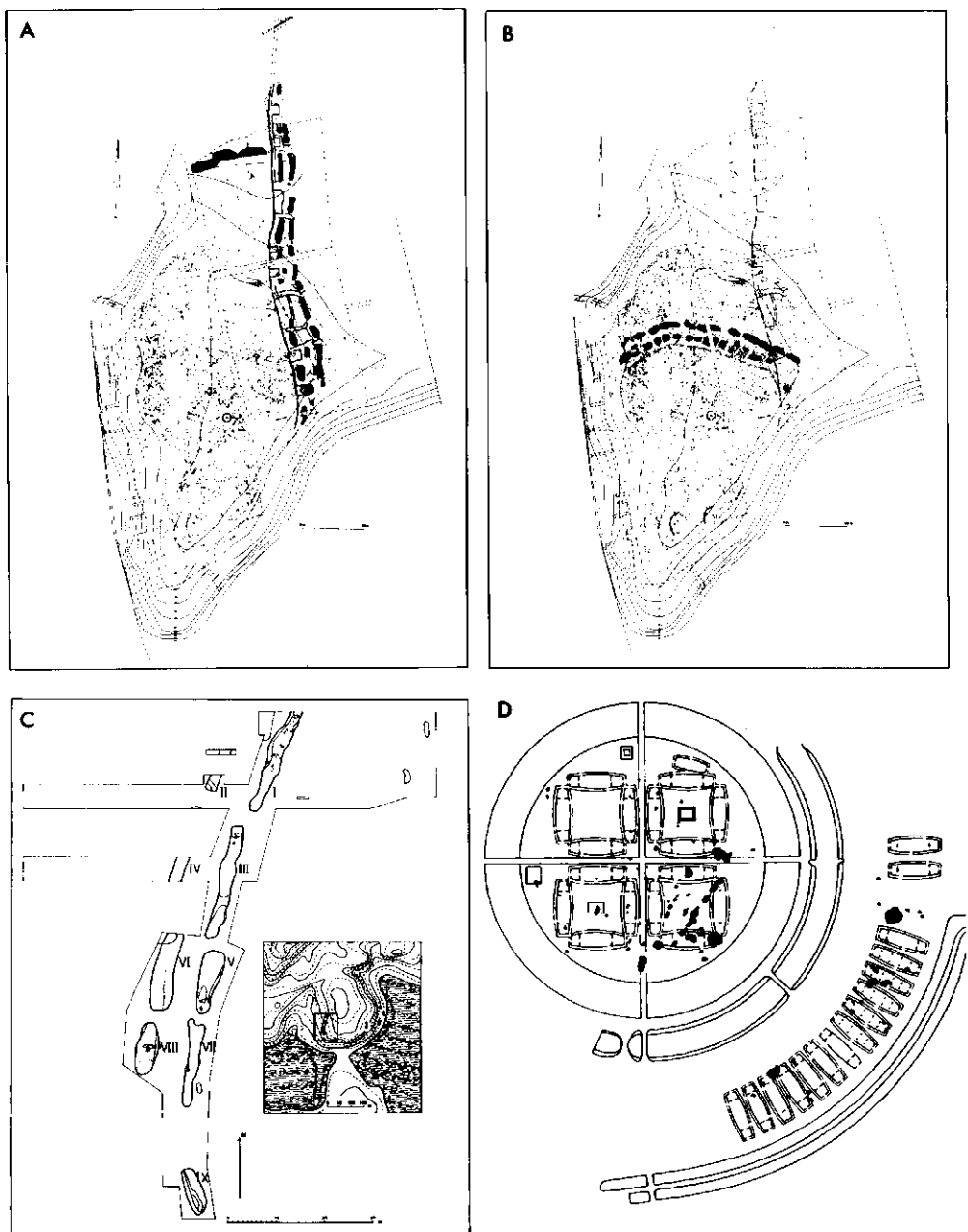

Fig. 1. Anläggningar av Sarup-typ. A–B: det äldre respektive yngre gropsystemet vid Sarup, sydvästra Fyn, C: gropsystemet vid Toftum, östra Jylland samt 4: gropsystem påträffat i samband med undersökningen av den vikingatida borganläggningen vid Trelleborg, västra Själland.

kommit.⁷ Än mer makabert synes för oss vara fynden av skelett eller delar av skelett från människa. I ett vallgravssystem vid Hambleton Hill i södra England har så många som 86 ansamlingar av skelettdelar från människa påträffats.⁸ I några fall har också lager av sot och kol kunnat konstateras som antyder bränning i samband med färdigställandet av vallgravssystemen.⁹ Hade systemen en helt annan funktion än försvar eller var utförandet resultatet av flera olika avsikter?

Detta kan synas vara en fråga som mellaneuropeiska arkeologer kunde ägna sig åt, vitt skilt från de problem som man ägnade sig åt från en skånsk horisont. Men sedan början av 1970-talet har undersökningsresultat visat på att detta problem även borde inlemmas i behandlingen av den sydiskandinaviska bondestenåldern. Det började år 1969 med en utgrävning vid Búdelsdorf vid floden Eider i Nordtyskland, där spår efter gropar som ingått i två parallella vallgravar framkom, liksom spår av palissader innanför vallgravarna.¹⁰ Anläggningen, av vilken en 120 m lång sträcka undersöktes, tillhörde trattbägarkulturen, en kultur som också är bärare av vår egen tidiga bondestenålder.

Sarup-anläggningen

En verklig sydiskandinavisk angelägenhet blev denna anläggningsform år 1971 då undersökningar inleddes på en plats vid Sarup på sydvästra Fyn. Under mer än tio år har här omfattande vallgravssystem undersökts.¹¹ Platsen omfattar ett näs som bildas genom att två mindre åar flyter samman. Detta näs har man skurit av genom vallgravs- eller snarare gropsystem vid två olika tillfällen. Det första systemet, som består av två rader gropar av

varierande storlek, hade anlagts diagonalt mot näset och hade en omfattning av närmast kontinentala mått med en längd av 650 m (Fig. 1:A). Liksom i tidigare anläggningar av liknande slag framkom spåren av en palissad innanför gropraderna. Dessutom påträffades stolphål efter hägnader som visade sig löpa runt flera av groparna – ett förhållande som knappast för tankarna till en försvarsanläggning där fienden skall falla i groparna, inte skyddas från att falla i. Utifrån vissa beräkningar har man uppskattat arbetsinsatsen till ca. 8000 mansdagar! Groparna var grävda i sand och av lagerstudier synes framgå att groparna fyllts igen, sannolikt medvetet, inom loppet av ett år. Ett gigantiskt arbete vars funktion tycks vara fullföljd inom endast ett år! Spår efter eldning registrerades i gropbottenarna och två underkäkar av människa har också framkommit trots att endast en mindre del av gropsystemet undersöktes.

Ett århundrade senare uppfördes ett andra gropsystem av mindre dimensioner – ca 150 m långt – också detta bestående av två rader gropar med palissad (Fig. 1:B). Detta inhägnade en yta av »endast» 30 000 m² sett i relation till det första systemets 90 000 inhägnade kvadratmeter. Dessa stora ytor till trots är antalet anläggningar inom de hägnade områdena få och därtill ganska fyndfattiga, förhållanden som inte tyder på en egentlig bosättning på platsen.

Efter dessa undersökningsresultat har nordisk arkeologi begåvats med en ny term – anläggningar av Sarup-typ. Och nya fynd av Sarup-anläggningar har inte låtit vänta på sig. Som så många gånger tidigare i den arkeologiska forskningshistoriken har belägget för en ny form av fornlämning medfört att andra av liknande slag har identifierats. Idag är man i

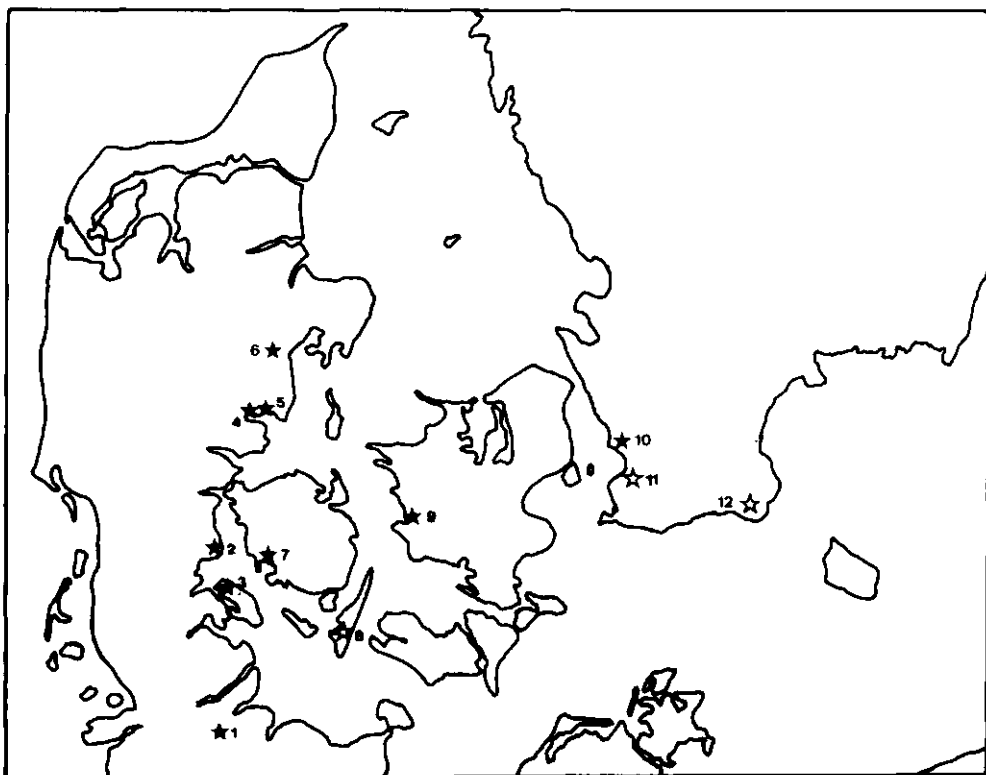

Fig. 2. Anläggningar av Sarup-typ. 1: Búdelsdorf, 2: Lønt, 3: Bundsø, 4: Bjerggårde, 5: Toftum, 6: Voldbæk, 7: Sarup, 8: Troldebjerg, 9: Trelleborg, 10: Ståvie, 11: Hindby mosse och 12: Valleberga. Osäkra anläggningar markeras med en öppen stjärna.

Danmark uppe i knappt ett 10-tal Sarup-anläggningar fördelade över i stort sett hela landet (fig. 2).¹² Det synes därför inte vara någon ovanlig företeelse i denna del av Sydsandinavien.

Undersökningen i Ståvie

Under sammanlagt fyra etapper företogs vid Ståvie nordväst om Lund arkeologiska undersökningar mellan åren 1973 och 1978 föranledda av grustäkt.¹³ Undersökningsområdet bestod av en sandig förhöjning vid Lödde ås södra strand. Trots betydande utdikning och erosion framstod fortfarande platsens karaktär som ett näs

mellan Lödde å i nordväst och en svagt markerad bäckravin i sydväst. Sammanlagt avschaktades matjorden inom ett 60 000 m² stort område.

Inom denna yta framkom anläggningar från samtliga forntida huvudperioder bl.a. ett större gravfält från vikingatid,¹⁴ men det var ett antal avlånga anläggningar som är av intresse i detta sammanhang. Dessa omfattade sammanlagt fjorton gropar vars längd varierade mellan 3 m och 40 m och bredd mellan 1,3 m och 4,0 m (Fig. 3). Djupet på groparna uppgick till mellan 0,4 m och 1,0 m men här måste beaktas att avschaktningen gått mycket hårt fram (Fig. 4). På vissa ställen hade

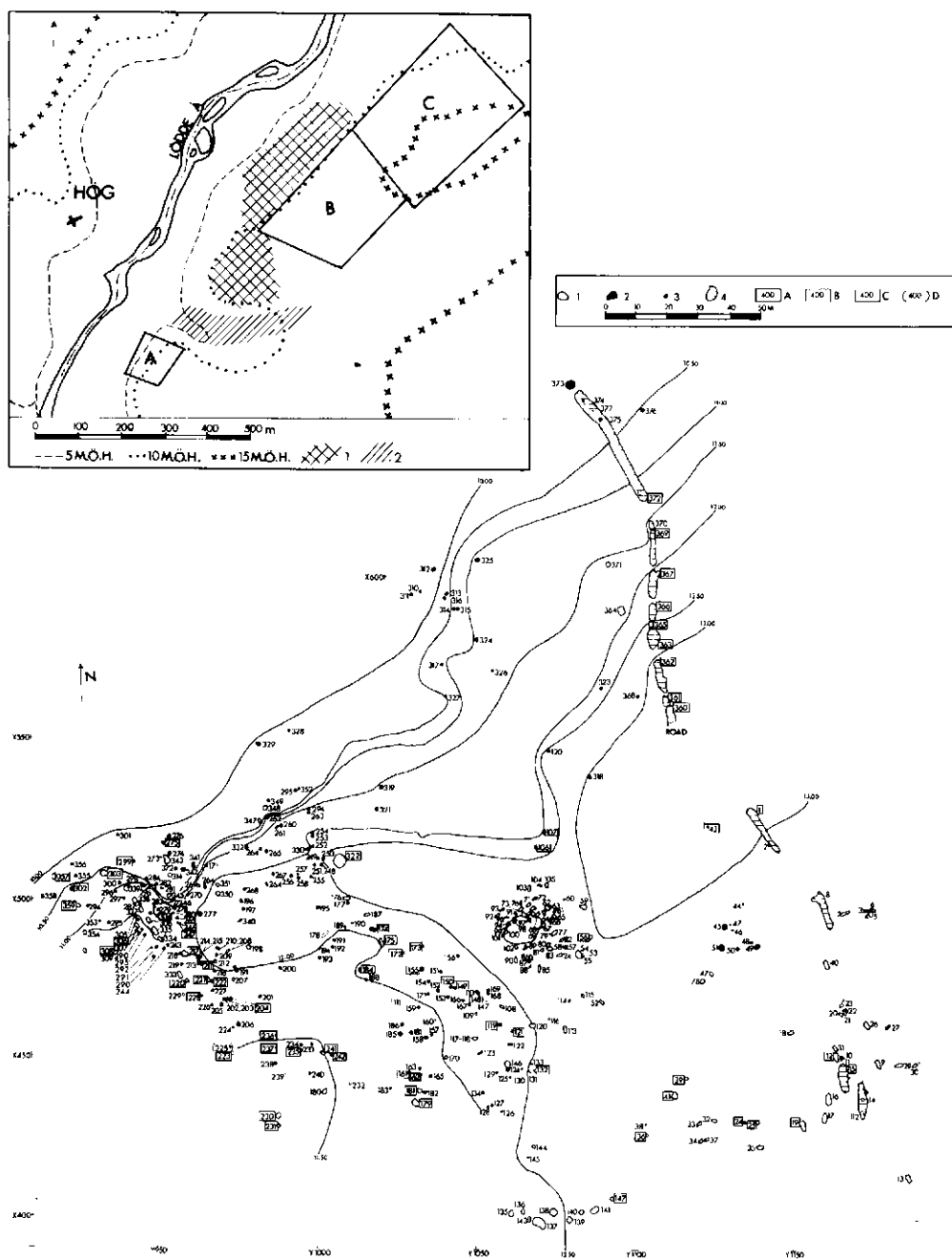

Fig. 3. Det undersökta området inom Stävie (markerat med B på den övre planen). Teckenförklaring övre bilden; 1: boplatzlager från bondestenålder samt 2: vattensjukt område. Teckenförklaring undre bilden; 1: gropar av ej bestämbar funktion, 2: hårdar, 3: stolpfärgningar, 4: gropar som ingår i gropsystemet, A: anläggningar med Valby-keramik, B: anläggningar med flintföremål från bondestenåldern, C: anläggningar daterade till bronsåldern samt D: anläggningar daterade till järnåldern.

ett minst 0,5 m tjockt sandlager borttagits. Fyllningen i dessa gropar bestod av svagt humös sand och antalet artefakter i bottenfyllningen var litet. I en grop förekom spår efter bränning i gropbotten. I vissa av de längsta groparna förekom en oregelbundenhet i botten vilket kan tyda på att de grävts i flera etapper. Utformningen av fyllningen tyder också på att groparna efter kort tid fyllets igen genom att gropkanterna rasat in och vid att sand blåst ned. I flera av groparna förekom däremot ett kulturlager i övre delen av fyllningen.

Dessa gropar bildade ett 250 m långt band vilket löper vinkelrät mot näset men som omotiverat slutar mitt uppe på sandbacken. I den södra änden av detta gropsystem finns det antydningar till att groparna uppträdde i två parallella rader. Några spår efter stolpar tillhörigt en palissad kunde inte registreras vilket har sin naturliga förklaring i den kraftiga avbanning som företagits på platsen och som avlägsnat mindre fördjupningar. Detta, möjligtvis i kombination med erosion, kan förklara den abrupta avslutningen av gropsystemet. Dock kan möjligheten för att systemet aldrig blev avslutat inte uteslutas. Även om samtliga danska Sarup-anläggningar med ett undantag utgöres av två rader av gropar och därför inte uppvisar samma enkla konstruktion som i Stävie, finns det likväl tillräckligt med likheter för att inordna gropsystemet vid Stävie i raden av Sarup-anläggningar.

Sarup-anläggningarnas ålder

Trots att gropsystemet vid Stävie inordnats i en tidigare belagd anläggningsform återstår att lösa såväl dess datering som funktion. De danska anläggningarna av Sarup-typ har uppförts under en begrän-

sad del av bondestenålder. De äldsta tillhör den senaste delen av tidigneolitisk tid som infaller ca 3300 f.Kr.¹⁵ Det finns dock andra som tillhör en något senare del av trattbägarkultur dvs. mellaneneolitisk tid.¹⁶ Den period inom vilken samtliga dessa Sarup-anläggningar utföres omfattar dock endast ett par århundraden. Men det är inte uteslutande från C 14-dateringar som byggnadsåldern erhållits. I gropsystem förekommer fynd, inte minst keramik, som kan inpassas i det kronologiska systemet, baserat på dekor och kärlform, som trattbägarkulturen är indelad i. Även om fynden, ofta i form av hela lerkärl i groparnas bottenskikt, är fåtaliga så anger de likväl en datering som står väl i överensstämmelse med de radiometriskas dateringarna. Betecknande för dessa anläggningar är att fyndmängden tilltar med ökad mäktighet på fyllningen i groparna. I de övre delarna förekommer ofta stora mängder flinta, keramik och ben som knappast kan knytas samman med annat än en regelrätt bosättning på platsen. Denna synes däremot inte ha något direkt samband med gropsystemen. Vid tiden för bosättningen har gropsystemen endast avtecknat sig som mindre fördjupningar i vilket boplatsslämningarna ansamlades. Det går därför att urskilja en fas då gropsystemen anlägges, till vilken endast sporadiskt med fynd kan kopplas, samt en yngre bosättningsperiod då huvudmassan av fynden avsättes. Dock kan det inte uteslutas att anläggningen av gropsystemet och bosättningen har någon form av samband. Detta gäller främst de exempel där anläggandet av gropsystemen har en direkt kronologisk efterföljd i lämningar som kan tolkas som spår efter bosättning. Men även om det föreligger en skillnad på ett par hundra år mellan Sarup-anläggningens uppförande och bo-

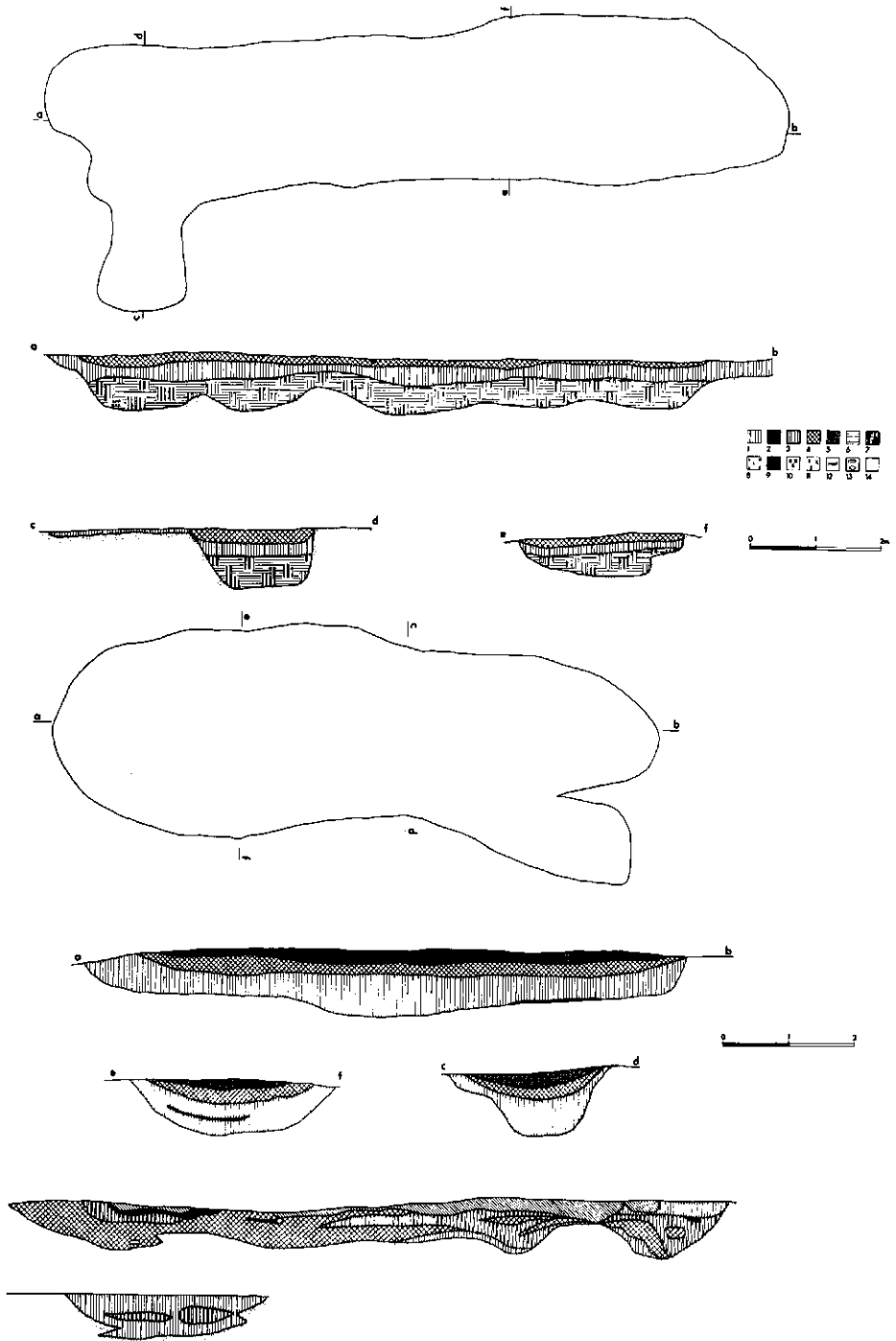

Fig. 4. Två gropar som ingår i gropssystemet. Teckenförklaring; 1: brunfärgad sand, 2: ljusgrå sand, 3: ljusbrun sand, 4: mörkbrun sand, 5: sotblandad sand, 6: linser med betydande humusinhåll, 7: bränd lera, 8: obränd lera, 9: sot, 10: brända ben, 11: keramik, 12: järnhaltig sand, 13: sten samt 14: steril sand.

sättningen, kan det föreligga ett samband. I lågteknologiska samhällen har den muntliga traditionen en mycket stor betydelse och kan ha bevarat kännedomen om en sådan anläggning under lång tid.

Detta förhållande har vållat betydande problem vid dateringen av gropsystemet vid Stävie. Det visar sig nämligen att den i Danmark belagda anläggningsfasen endast finns representerad med två små lerkärlsfragment i fyndmaterialet, därtill påträffade i den övre delen av gropfyllningen. Däremot förekommer enstaka keramikfynd djupt ned i fyllningen för några gropar, men den keramiken är av en betydligt yngre typ än den som påträffats i de danska anläggningarna. Denna yngre keramik uppträder inte bara djupt ned i gropfyllningarna, den förekommer därtill i stora partier som tyder på att hela kärl nedsatts. Samma iakttagelse kan göras avseende keramikfynden i några små gropar innanför gropsystemet – samma förhållande som man menar kan kopplas med Sarup-anläggningarna!

Bondestenåldern i kronologiska ramar

Därmed kommer vi in på den andra delen av den kryptiska titeln på denna artikel. Av ovan framgår anledningen till den första delen av titeln – stenålder i hägn – och därmed går vi över till den andra delen – stenålder i ram.

Ända sedan man för drygt ett hundra år sedan kunde urskilja två faser av stenåldern har forskarna ofta illustrerat sina tankar om stenålderns kronologi med hjälp av inramade beteckningar. Ett problem, om vilket diskussionen under det senaste årtiondet gått hög, gäller förhållandena under den mellersta delen av bondestenålder. Här har arkeologerna

haft att laborera med tre urskilda kulturkomplex – trattbägarkultur, stridsyxekultur och gropkeramisk kultur. Avsikten är inte att här i detalj gå in på dessa kulturbegrepp utan främst att beröra deras inbördes förhållande. Tidigare ansågs dessa tre kulturer delvis vara samtida men lagerföljdsstudier liksom C 14-dateringar har angett att det föreligger en kronologisk övergång från trattbägarkulturen till stridsyxekulturen.¹⁷ Den gropkeramiska kulturen tycks dock fortfarande överlappa båda de andra två kulturerna. Inom den yngre delen av trattbägarkulturen har man sedan 1950-talet allmänt accepterat en femfasindelning baserad på olika typboplatser markerade med romerska siffror.¹⁸ Den sista perioden betecknad MN (MellanNeolitikum) V ansågs länge vara en kortvarig och smått degenererad fas. Genom nya undersökningar har ett betydande antal boplatser från denna fas påträffats.¹⁹ Idag framstår MN V i Danmark som en av de bäst företrädade faserna av trattbägarkulturen med en stor geografisk omfattning och med en rik variation av olika boplatzformer såsom stora basboplatser och små fångstboplatser. C 14-dateringar antyder därtill att MN V omfattat betydande delar av den yngre trattbägarkulturen.²⁰ Mossfynd och fynd i megalitgravarna anger att traditionerna att offra och gravlägga fortfarande existerade.²¹ Vad som däremot länge framstått som ett märkligt förhållande var att MN V inte hade belagts i några skånska fyndlokaler. Detta var ett förhållande som fyndmaterialet från Stävie kom att definitivt ändra på. Det keramikmaterial som framkom i gropsystemet vid Stävie var just de former och den ornamentik som karakteriserar MN V-keramiken, efter typboplatzen benämnd Valby-keramik. Till skillnad från de något äldre keramik-

Fig. 5. Två typiska representanter för kärlden inom Valby-keramiken.

formerna i trattbägarkulturen framstår Valby-keramiken närmast som en degenererad form med en mer eller mindre koniskt markerad kärllkropp, inte sällan med en påtaglig asymmetrisk form (fig. 5). Ornamentiken är begränsad till horisontella rader på halsen eller strax nedanför den svagt markerade övergången mellan hals och buk. Den vanligaste formen för ornamentik är fingerintryck. Av intryckets form framgår att den utfördes med pekfingret på höger hand. Fingerintryckets storlek tyder på att denna ornamentik, och sannolikt kärlltillverkningen som sådan, utfördes av kvinnor liksom är fallet i många andra lågtekologiska kulturer som man haft möjlighet att studera.

Förutom fingerintrycken förekommer rader med små intryck utförda genom att en pinne tryckts snett in i kärllväggen (fig. 6). Därtill uppträder också fåror runt kär-

len åstadkomna genom fingerdrag. En annan keramikform, som uppträder under hela trattbägarkulturen, är runda skivor vars tjocklek av någon anledning ökar ju längre fram i trattbägarkulturen man kommer. Dessa skivor, som har en diameter av mellan 15 och 25 cm, har tolkats som lock, bakplattor och sängvärmare.²² I MN V är de ofta försedda med två asymmetriskt placerade hål samt ornerade, där båglinjer och fingerfåror är vanligt förekommande (fig. 7).

Man skall nog inte låta lura sig av den klumpiga formen på kärlden eller den enkla ornamentiken. Valby-keramiken förekommer i Danmark i betydande mängder och under minst ett par århundraden, vilket tyder på att den var en funktionsduglig vardagsvara.

Det råder ingen tvekan vad avser överensstämmelsen mellan Valby-keramik

och det keramikmaterial som framkom i Stävie. Vad avser sammansättningen av flintredskapen föreligger det däremot skillnader mellan Stäviefynden och de danska fyndplatserna från MN V. Även om det finns likheter vad avser yxformerna samt skrapor och andra enklare vardagsredskap (fig. 8), är den stora skillnaden avseende förekomsten av s.k. spånspilspetsar mera påtaglig (fig. 9). Dessa är som namnet framgår tillverkade av spån, oftast långa och smäckra exemplar, som framställts genom en speciell tryckteknik. Att framställa spån genom att med en hornspets rikta ett tryck mot kanten av en flintkärna praktiserades redan under jägarstenåldern. Vad som däremot försvårade framställningen av raka spånredskap var förhållandet att spånen inte är jämntjocka varför upprepad spaltning medför att spånen blir mer och mer krökta. Genom att växelvis spalta från två motsatta punkter på flintkärnan erhöles rakare spån. Från början hade kärnan en avlång, fyrkantig form men då spånspaltning kom att beröra hela den tillhuggna plattformen, kom kärnans form ganska snart att inta en cylindrisk form, därav beteckningen cylindrisk spånkärna (fig. 9:1-2). I Stävie fanns ett flertal cylindriska spånkärnor. Denna spånkärnsform uppträder ytterst sporadiskt på boplatser från trattbägarkultur men är typföremål för den gropkeramiska kulturen. Denna kultur finns väl representerad i Sydsverige utmed kusten och de större sjöarna.²³ Keramiken från denna kultur omfattar former och dekor som skiljer den från flertalet käril- och dekorformer i trattbägarkulturen.

Fyndmaterialet vid Stävie hade en märklig sammansättning med keramik typisk för den sista fasen av trattbägarkultur men med en spånteknik typisk för

gropkeramisk kultur. Det är inte så ovanligt att man belagt redskap typiska för trattbägarkultur eller stridsyxekultur i den gropkeramiska kulturen eller vice versa, men i dessa fall har de betecknats som resultat av mer eller mindre fredliga kontakter kulturgrupperna emellan.²⁴ Ramarna runt kulturbeteckningarna har stått orubbade. Men förhållandena i Stävie är så komplexa att samma förklaring, baserad på enstaka kontakter, knappast kan tillämpas i detta fall. Oftast har man använt den förklaringen att den gropkeramiska kulturen kunde existera parallellt med trattbägarkulturen och stridsyxekulturen vid att näringsfånget skiljde sig från de båda senare kulturernas. Trattbägarkulturens och stridsyxekulturens bärare anses huvudsakligen ha ägnat sig åt boskapskötsel och åkerbruk medan den gropkeramiska kulturen främst var ett fångstsamhälle. Men nyare forskningsresultat anger att fångst var ett viktigt komplement till födan för den yngsta trattbägarkulturen.²⁵ Att boskapskötsel och åkerbruk bedrevs inom gropkeramisk kultur framgår av benfynden och avtryck i keramiken.²⁶ Vad avser näringsfånget sker det en utsuddning av gränserna mellan trattbägarkultur och gropkeramisk kultur. På grund av en nästan total avsaknad av större boplatssfynd saknar vi ingående kunskap om näringsfånget under stridsyxekultur. Fynd från den västdanska motsvarigheten, den s.k. enkelgravkulturen, antyder dock att fångst var en icke obetydlig del av ekonomin.²⁷

På fyndplatsen vid Stävie har vi ovanligt rika belägg för odling, boskapskötsel och jakt. Vad avser fakta om odlingen så föreligger dels en ansamling förkolnade sädeskorn i en grop men också ett betydande antal avtryck i keramiken. Analy-

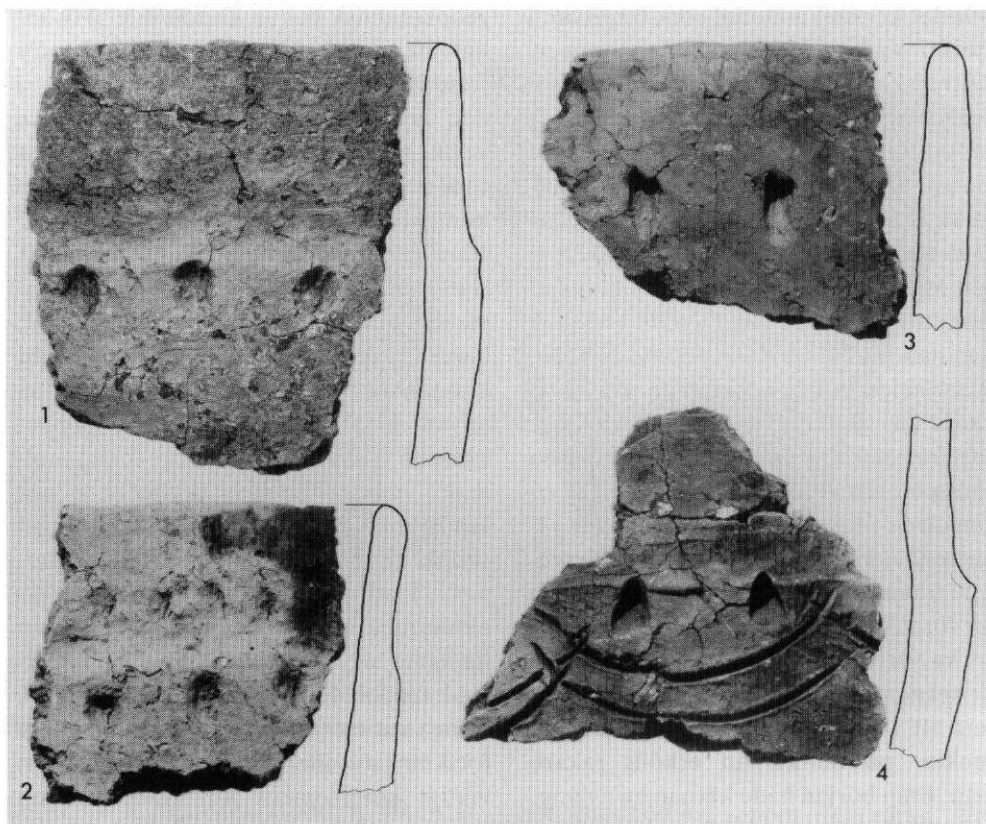

Fig. 6. Mynningsfragment från kärl ornerade med fingerintryck (1 och 2) samt sneda intryck (3 och 4).

ser av dessa anger en entydig inriktning på odling av emmer och enkorn, båda enkla former av vete och väl representerade i fynd från trattbägarkulturen.²⁸ Benmaterialet är litet men svin – om det är tam- eller viltformen kan inte avgöras – är vanligast men även nötkreatur, får eller get och kronhjort finns representerade.²⁹ Andelsmässigt dominerar materialet klart av tamdjuren.

Hur kan då förhållandena på fyndplatsen vid Stävie förklaras? Den gropkeramiska kulturen, som man känner den inom svenskt område, har sannolikt sitt ursprung i Mellansverige vid övergången mellan tidig och sen trattbägarkultur.³⁰ Yttre och inre påverkan förändrar den

gropkeramiska kulturen liksom andra kulturer. Men kanske kan man spåra en större benägenhet i denna kultur att assimilera nya redskapsformer och sannolikt också nya näringsformer. Fynden i Stävie kan tolkas så att det inträffat något som närmast kan betecknas som en hopsmältning av sen trattbägarkultur och ett avancerat stadium av gropkeramisk kultur.

På fyndplatsen i Stävie kan de gängse kulturbeteckningarna inte användas – de klassiska ramarna kring kulturerna luckras upp. Även om Stäviefyndplatsen uppvisar dessa förhållanden på ett ovanligt markant sätt, föreligger det indikationer från såväl Skåne som Danmark, för att inslag av Valby-keramik också uppträder

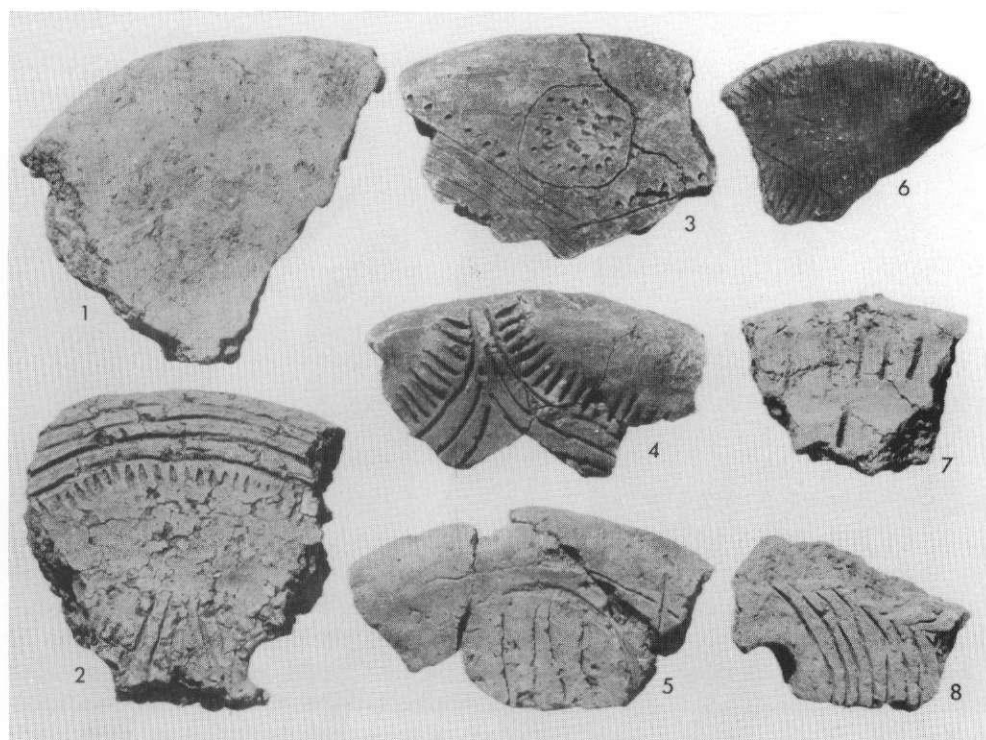

Fig. 7. Lerskivsfragment.

på andra fyndplatser som betecknats som gropkeramiska. De finns i boplatserna M3 vid Jonstorp i nordvästra Skåne samt i ett par platser inom Hagestad i södra Skåne.³¹ Under de allra senaste åren har undersökningar genomförts av ett par boplatser i Djursland i östra Jylland.³² Huvuddelen av fyndmaterialet betecknas som gropkeramiskt men det föreligger också inslag som otvetydigt för tankarna till sen trattbägarkultur. Ett intressant förhållande, som kan ha stor betydelse för förklaringen av relationen mellan sen trattbägarkultur och den tidiga stridsyxekulturen, avser dateringarna av dessa gropkeramiska boplatser med inslag av sen trattbägarkultur. Den yngre gränsen för MN V har genom C 14-dateringar angivits till 2 800 f.Kr. vilket väl överensstämmer med de äldsta dateringarna av

enkelgravskultur i västra Danmark.³³ De fåtal dateringar som föreligger från svensk stridsyxekultur antyder ungefär samma ålder.³⁴ Från Stävie kommer två dateringar vilka gav värden omkring 2 700 f.Kr. Enligt dessa värden skulle fyndplatsen vara samtidig med tidig stridsyxekultur. Att dessa dateringar är riktiga antyds av C-14-värden från de danska fyndplatserna på Djursland som ger värden mellan 2 900 f.Kr. och 2 600 f.Kr.³⁵ För bara några år sedan tycktes förhållandena mellan kulturerna klarlagda med en linjär utveckling från trattbägarkultur till stridsyxekultur med bärarna av den gropkeramiska kulturen som någon form av oengagerade åskådare. Vid studier avseende övergången trattbägar- – stridsyxekulturen har dagens arkeologer inte bara att laborera med dessa

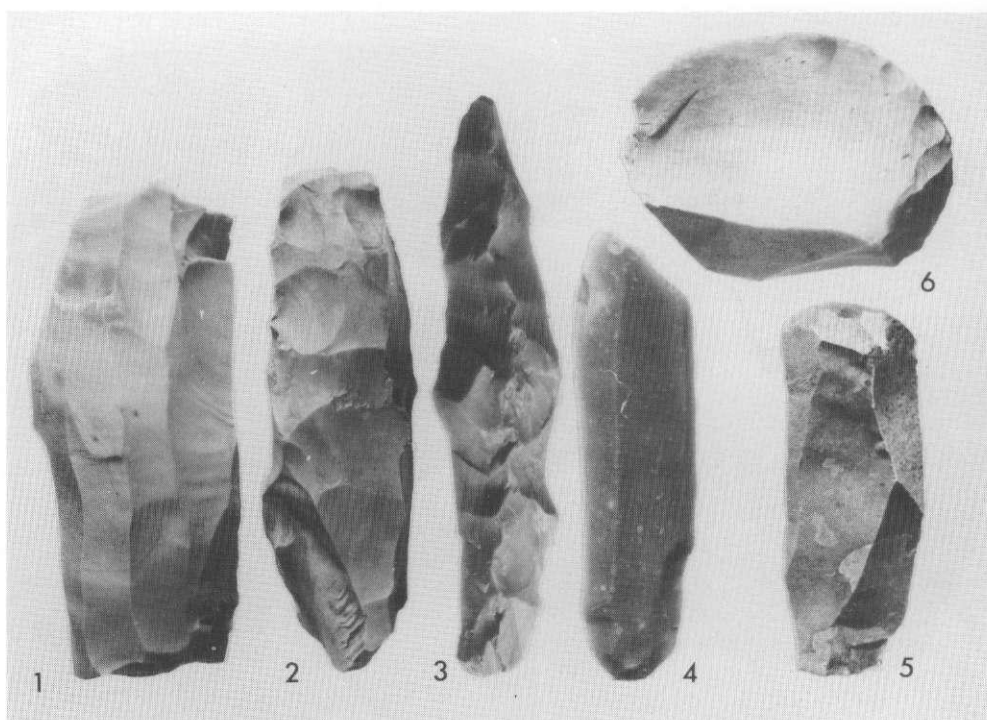

Fig. 8. 1–2: cylindriska spånblock, 3: ryggat spån, 4: spån, 5: spånskrapa samt 6: skivskrapa.

båda kulturer utan också med en gropkeramisk kultur med vissa inslag av trattbägarkultur eller rent utav ett komplex som utgöres av en sammansmältning av trattbägarkultur och gropkeramisk kultur. De nya fynden antyder att kulturförhållandena under en sen del av mellaneneolitikum inte har funnit sin lösning och att många problem avseende förändringarna återstår att lösa.

En social uppdelning växer fram

Om det nu verkligen förhåller sig så att keramiken som är funnen i Stävie skulle vara samtida med gropsystemet så skulle tidsskillnaden mellan de danska anläggningarna och den vid Stävie uppgå till närmare ett halvt årtusende. Det kan tyckas vara i mesta laget men då måste

man ta Sarups-anläggningarnas roll i bondesamhället i beaktande.

Som framförts tidigare dateras de äldsta Sarup-anläggningarna till ca 3300 f.Kr. Omfattande vallgravssystem antyder en samhällsbild baserad på stora boplatser med många människor boende tillsammans. I denna bild kan inlemmas uppträdandet av de första megalitgravarna i form av dösar som uppfördes i tusentals – kanske flera tiotusentals – inom loppet av några få generationer. Men boplatserna som undersökts från denna tid ger en helt annan samhällsbild. Det är små boplatser på vilka en eller möjligen några få familjer har levat.³⁶ Detta måste betyda att det förekommit någon form av organisation som kunnat förmå dessa små grupper att samla sig till betydande arbetsinsatser. I denna organisation skulle

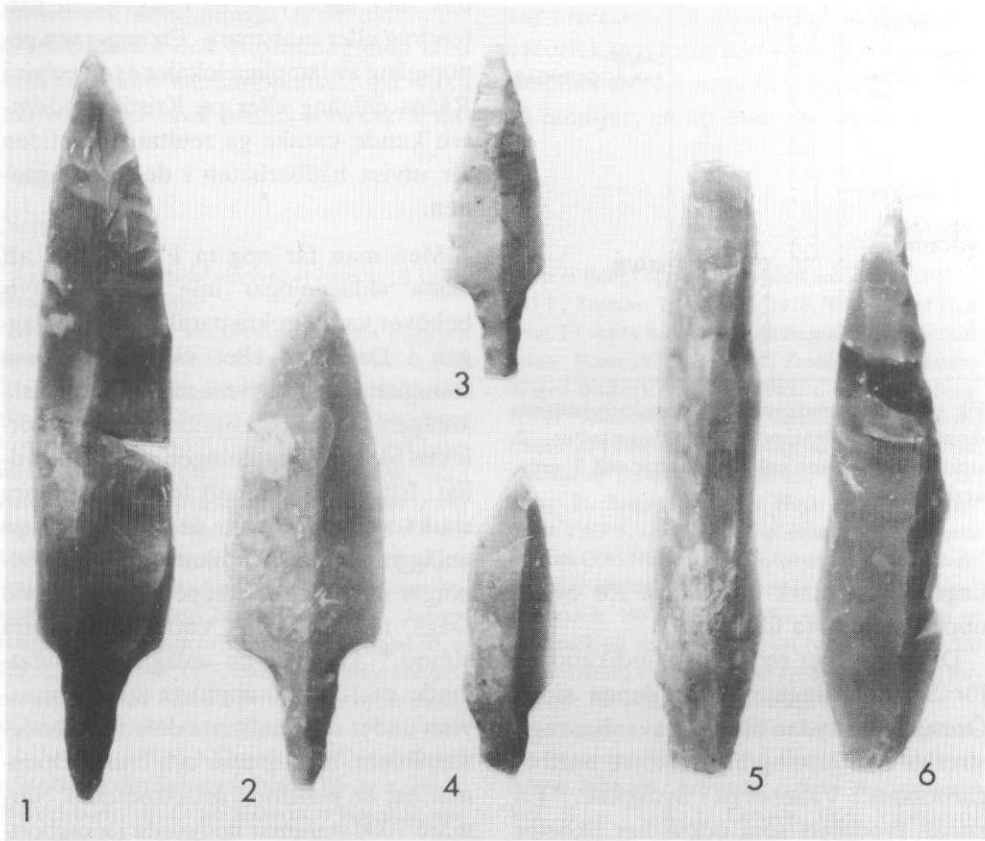

Fig. 9. 1-4: spånpilspetsar, 5: förarbete till spånpilspets samt 6: spånborr.

megalitgravarna och Sarup-anläggningarna markera två olika nivåer. Storstensgravarna visar sannolikt på en lägre nivå av sammanhållning då folket från ett par boplatser kom samman för bygget. Det har nämligen visat sig att det inte behövs så många, högst ett par tiotal människors insats, för att bygga en megalitgrav. De stora Sarup-anläggningarna, som sannolikt var i funktion under mycket kort tid, har däremot krävt betydligt flera människors medverkan. Omfattande studier av ett område inom östra Jylland antyder att befolkningen inom ett område av 10 till 20 km:s omfattning var engagerade i byggandet av anläggningen.³⁷ Flera forskare

sätter uppträdandet av Sarup-anläggningar i samband med utformningen av en verklig social uppdelning av samhället med någon form av härskarklass, sannolikt någon form av hövdingdöme. Sarup-anläggningarna kan därvid ha haft en viktig roll som en form av mötesplatser av såväl profan som sakral betydelse. En sådan form av markering av samhällsstrukturen behöver nödvändigtvis inte ha någon avgörande tidsmässig anknytning vilket kan vara en indikation för den sena dateringen av gropsystemet i Stävie. Men är då gropsystemet vid Stävie det enda av sitt slag i Sydsverige? Det skulle vara märkligt om så var fallet då kulturutveck-

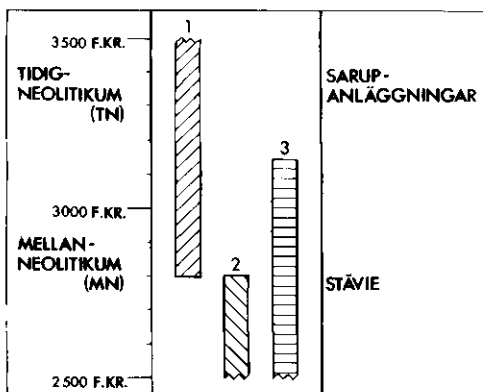

Fig. 10. Kulturkomplexens kronologiska förhållande inom Sydsandinavien. 1: trattbägarkultur, 2: stridsyxekultur samt enkelgravskultur och 3: gropkeramisk kultur.

lingen i Danmark och Skåne för övrigt uppvisar så stora likheter.

Det föreligger redan vissa indikationer för Sarup-anläggningar på denna sidan Öresund. Antydning till vallgravar har registrerats i anslutning till en större trattbägarboplatz i Valleberga i Sydsåne.³⁸ En annan fyndplats som också har likheter med en Sarup-anläggning är Hindby Mosse strax söder om Malmö.³⁹ Båda fyndplatserna är belägna i en på såväl boplatser som storstensgravar rik bygd, vilket är en karaktäristisk miljö för Sarup-anläggningar. En likhet är också läget för Hindby mosse, på en svag förhöjning i direkt anslutning till mossmark. Båda fyndplatserna stämmer också tidsmässigt väl överens med de danska anläggningarna. Dessa fyndplatser ger ett viktigt underlag för att anta att Sarup-anläggningar också ingått som en viktig del av samhället under tidig skånsk bondestenålder. Om så är fallet borde det vara möjligt att spåra ytterligare Sarup-anläggningar. Bäst förutsättningar skulle föreligga i områden med ansamlingar av megalitgravar och på platser som utgör

näs eller uddar, delvis omgivna av vattendrag eller mossmark. En noggrann genomgång av lämpliga lokaler exempelvis i Rååns dalgång eller på Kristianstadslätten kunde kanske ge resultat. Framtiden får utvisa hållbarheten i dessa antaganden.

Men man får nog ta i beaktande att dessa anläggningar inte nödvändigtvis behöver vara direkta paralleller till beläggen i Danmark eller vid Stävie. Som framgick vid beskrivningen av de befästa anläggningarna på kontinenten, kan storleken liksom utformningen variera betydligt. Ett exempel på att formen kan vara starkt avvikande från de danska Sarup-anläggningarna är resultatet av undersökningar som i flera etapper företagits vid Dags mosse invid Vätterns sydöstra strand.⁴⁰ Här har en anläggning omfattande ca 1000 m² uppförts ute på mossytan under den mellersta delen av bondestenåldern. Med grenar och mindre stammar har en plattform åstadkommit. Närmare 1000 stammar nedkörda i mossbotten har fungerat både som stöd och som hägn. Genom dendrokronologiska studier har man fått fram att anläggningen, benämnd Alvastra påbyggnad, byggts och reparerats under sammanlagt 42 år.⁴¹ Det stora antalet härdar, flera fynd av människoben samt tydliga ansamlingar av redskap och förkolnade växtdelar, de senare tolkade som brännoffer, antyder att denna konstruktion haft en funktion som inte skilde sig särskilt mycket från Sarup-anläggningarnas. Inom danskt område finns därtill i mossar liknande plattformskonstruktioner av samma ålder som Sarup-anläggningarna.⁴² Även inom Skåne förekommer fynd i mossar vid Sandåkra och Nånne mosse av bl.a. skelettdelar från människor som tillhör tidig bondestenålder.⁴³ Det föreligger alltså indika-

tioner för anläggningar som haft varierande storlek och utformning men med funktion som samlingsplatser, på vilka aktiviteter av såväl profan som sakral na-

tur förekom. En förklaring till skillnaden i storlek och form kan vara att de använts av olika stora grupper i samhället – några få familjer, en ätt eller en hel stam.

Noter

¹ I artikeln använda tidsangivelser baseras på kalibrerade C 14-dateringar.

² H. Lehner. 1910. Der Festungsbau der jüngeren Steinzeit. *Præhistorische Zeitschrift* II Band, s. 8 ff.

³ G. Bierbaum. 1938. Die bandkeramische Graben von Piskowitz bei Zehren, Kr. Meissen. *Sachsens Vorgeschichte*, s. 113 ff.; I. F. Smith. 1971. Causewayed enclosures. Ingår i D. D. Simpson. (ed.) *Economy and settlement in Neolithic and Early Bronze Age Britain and Europe*, s. 89 ff.; V. Podborski. 1976. Erkenntnisse auf Gund bisheriger Ausgrabungen in der Siedlung mit mährischer bemalter Keramik bei Tesetice-Koyovice. *Jahreschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, Band 60, s. 129 ff.; A. Whittle. 1977. Earlier Neolithic enclosures in north-west Europe. *Proceedings of the Prehistoric Society*, Vol. 43, s. 329 ff.

⁴ L. Larsson. 1982a. A Causewayed Enclosure and a Site with Valby Pottery at Stävie, Western Scania. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1981-1982, s. 95.

⁵ J. Lüning. 1974. Das Experiment in Michelsberger Erdwerk in Mayen. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 1974:4, s. 125 ff.

⁶ R. Koch. 1971. Zwei Erdwerke der Michelsberger Kultur aus dem Kreis Heilbronn. *Fundberichte aus Schwaben*, N.F. 19, s. 61.

⁷ E. Pleslova-Stikova. 1972. Zur Frage der Entstehung und Bedeutung der jungneolithische Befestigungen im Mitteleuropa. *Zbornik Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského*, XXIII, s. 272 ff.

⁸ P. Drewett. 1977. The Excavation of a Neolithic Causewayed Enclosure on Offham Hill, East Sussex. *Proceedings of the Prehistoric Society*, Vol. 43, s. 225.

⁹ Smith 1971, s. 97.

¹⁰ H. Hingst. 1971. Ein befestigtes Dorf aus der Jungsteinzeit in Büdelsdorf (Holstein). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 1971:1, s. 191 ff.

¹¹ N. H. Andersen, 1981. Sarup. Befæstede neolitiske anlæg og deres baggrund. *Kuml* 1980, s. 63 ff.

¹² Sarup I+II: Andersen. 1981, *Voldbæk*: N. H. Andersen & T. Madsen. 1978. Skåle og bægge med storvinkelbånd fra yngre stenalder. Overgangen

mellem tidlig- og mellemneolitikum. *Kuml* 1977, s. 151 f., *Toftum*: T. Madsen. 1978. Toftum ved Horsens. Et »befæstet» anlæg tilhørende dragtbægerkulturen. *Kuml* 1977, s. 161 ff., *Troldebjerg*: (bestämningen osäker) Andersen 1981, s. 102, *Trelleborg*: N. H. Andersen 1982. A Neolithic Causewayed Camp at Trelleborg near Slagelse, West Zealand. *Journal of Danish Archaeology*, Vol. 1, s. 31 ff., *Lønt*: E. Jørgensen 1983. Høje og hegnet nær. *Skalk* 1983:5, s. 5 ff., *Bundsø*: muntligt meddelande av Poul Otto Nielsen, Köpenhamn samt *Bjerggårde*: muntligt meddelande av Torsten Madsen, Århus.

¹³ Larsson. 1982a, s. 66 ff. Förf. vill här framföra ett stort tack till antikvarie Robert Nagmér, ledare för undersökningarna, som ställt fyndmaterialet till förfogande för fortsatt bearbetning.

¹⁴ L. Larsson. 1982b. Gräber und Siedlungsreste der jüngeren Eisenzeit bei Önsvala im südwestlichen Schonen, Schweden. *Acta Archaeologica* Vol. 52, s. 175 f.; L. Larsson. 1981. Vikingatida vagnskorgsgravar. *Ale* 1981:4, s. 6 f.

¹⁵ Andersen. 1981, s. 68.

¹⁶ Andersen. 1981, s. 82.

¹⁷ C. J. Becker. 1954. Die mittel-neolithischen Kulturen in Südsandinavien. *Acta Archaeologica*, Vol. XXV, s. 124; K. Davidsen. 1977. Relativ kronologi i mellemneolitisk tid. En diskussion af C. J. Beckers kronologisystem på baggrund af nye og gamle stratigrafiske fund. *Aarbøger* 1975, s. 52; C. Malmros & H. Tauber. 1977. Kulstof-14 dateringer af dansk enkelgravskultur. *Aarbøger* 1975, s. 79 ff.

¹⁸ Becker. 1954, s. 66.

¹⁹ K. Davidsen. 1978. The Final TRB Culture in Denmark. *Arkæologiske Studier*, Vol. V, s. 140 ff.

²⁰ Davidsen. 1978, s. 161.

²¹ K. Ebbesen. 1975. Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln. *Arkæologiske Studier* Vol. II, s. 55; Davidsen. 1978, s. 80 ff.

²² Larsson. 1982a, s. 82.

²³ M. Malmer. 1969. Gropkeramikboplatsen Jonstorp RÅ. *Antikvariskt Arkiv* 36, s. 78 ff.

²⁴ Larsson. 1982a, s. 103.

²⁵ Davidsen. 1978, s. 141 f.

²⁶ H. Berlin. 1941. Benfynden från stenåldersbo-

- platsen i Gualöv. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1941, s. 151; H. Hjelmqvist. 1979. Beiträge zur Kenntnis der prähistorischen Nutzpflanzen in Schweden. *Opera Botanica*, Nr. 47, s. 18.
- ²⁷ S. H. Andersen. 1982. Kalvø – en østjysk kystboplads med enkelgravkultur. Om yngre stenalderes bebyggelsehistorie. *Skrifter fra Historisk Institut, Odense universitet*, nr. 30, s. 103.
- ²⁸ H. Hjelmqvist. 1982. Economic Plants from a Middle Neolithic Site in Scania. *Meddelanden från Lunds universitets historiska Museum* 1981–1982, s. 112 f.
- ²⁹ O. Persson. 1982. An Osteological Analysis of some Bones from the Settlement at Stävie 4:1. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1981–1982, s. 114. Denna rapport omfattar endast en begränsad andel av benfynden från Stävie. I en opublicerad rapport avseende ett 100-tal fyndenheter framgår dock en större variation avseende art sammansättningen. Artfördelningen är följande: svin 39 %, får eller svin 5 %, nötkreatur 21 %, nötkreatur eller kronhjort 8 %, får eller get 16 %, kronhjort 9 % samt fåglar 2 %.
- ³⁰ S. Welinder. 1971. Överåda. A Pitted Ware Culture Site in Eastern Sweden. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1969–1970, s. 91.
- ³¹ Larsson. 1982a, s. 99.
- ³² L. Wincentz Rasmussen & N. A. Boas. 1982. Ka-insbakke og Kirial Bro. To boplads fra den grube-keramiske kultur ved Grenå. *Antikvariske studier* 5, s. 104 ff.
- ³² P. O. Nielsen. 1979. De tyknakkede flintøkseres kronologi. *Aarbøger* 1977, s. 63.
- ³³ Nielsen. 1979, s. 63.
- ³⁴ Larsson. 1982a, s. 87.
- ³⁵ Wincentz Rasmussen & Boas. 1982, s. 113.
- ³⁶ T. Madsen. 1982. Settlement Systems of Early Agricultural Societies in East Jutland, Denmark: A Regional Study of Change. *Journal of Anthropological Archaeology* 1, s. 205.
- ³⁷ Madsen. 1982, s. 203.
- ³⁸ M. Strömberg. 1978. Three Neolithic Sites. A local Seriation? *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1977–1978, s. 82 f.
- ³⁹ B. Salomonsson 1971. Malmötraktens förhistoria. *Malmö Stads Historia* I, s. 74 f. Muntligt meddelande av Mac Svensson, Lund.
- ⁴⁰ M. P. Malmer & T. Bartholin. 1983. Pælebygning. *Skalk* 1983:4, s. 18 ff.
- ⁴¹ Malmer & Bartholin. 1983, s. 23.
- ⁴² C. J. Becker. 1948. Mosefundne Lerkar fra yngre Stenalder. *Aarbøger* 1948, s. 17 ff.
- ⁴³ Z. Blumbergs & N.-G. Gejvall & C. Varenius. 1974. Subboreal Faunal Remains from a Peat-bog in Sandåkra Village, in the Parish of Skurup, Scania, S. Sweden. *Ossa*, No. 1, s. 24 ff.; B. Stjernquist. 1981. Näbbe mosse. A Mysterious Stone Age Lake. *Striae*, Vol. 14, s. 35 ff.

Praktiskt kultredskap eller kultiskt praktredskap

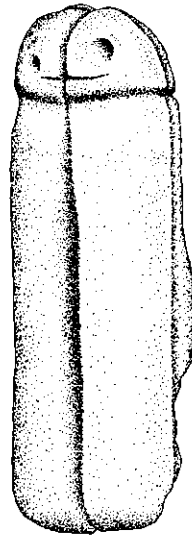
Av Mats Riddersporre

Stadshistoriska avdelningen, Malmö museum

De omfattande arkeologiska boplotsundersökningarna vid Fosite IV utanför Malmö har tidigare behandlats utförligt i denna tidskrift (Ale 1983:1). Här presenteras ett unikt fynd, som framkom vid undersökningen av en av bronsåldersboplatserna inom området.

Den skandinaviska bronsålderns formvärld är synnerligen spännande och intresseväckande. Inom den ryms en mängd olika människoframställningar. Redskap och prydnadsföremål kan ofta vara utsmyckade med människoavbildningar. Framställningar av människor i fristående helfigur finns bl.a. som statyetter gjutna i brons och på hållristningar. I stor utsträckning anses dessa avbildningar knutna till kulten. Som exempel kan nämnas de på hållristningarna vanliga bilderna av män med uppsträckta händer och rest fallos. Dessa tolkas ofta som symboler i en kult baserad på åkerns, djurens och människornas fruktbarhet, jordbrukssamhällets yttersta förutsättning.

En av bronsåldersboplatserna inom det stora undersökningsområdet Fosite IV utanför Malmö har givit ytterligare bidrag till raden av människoframställningar från denna tid. Den här gången rör det sig dock om något så ovanligt som en skulptur i sten. I en av groparna som ingick i den boplat, som benämns boplat I och daterats till yngre bronsålder, framkom en liten avlång sten, som tycktes ha ristade fåror utefter långsidorna. Efter rengöring visade det sig att fåror fört-

Sandstensfigur med människoansikte, troligen använd som nålbryne. Från boplat I, Fosite IV, Lockarps sn, Skåne. Yngre bronsålder. Skala 1:1. Teckning av förf.

satte runt ena änden av stenen och där kompletterades med ytterligare ristning så att ett människoansikte framträder (se fig.).

Vad är nu detta? Figuren, som består av sandsten, är 72 mm lång och har ett närmast ovallt tvärsnitt med största mått av 27 mm. Den ena kortändan är rundad medan den andra, som är skadad, troligtvis varit plant avfasad. Utmed långsidor-

na löper fyra stycken fåror parvis motställda varandra så att stenen delas in i fyra sektorer. Vid den rundade kortänden löper fårorna ihop så att de korsar varandra. Så har troligen varit fallet även i den skadade änden. Den rundade änden är vidare avskild från stenen i övrigt genom en runtloppande fåra. Det är denna del som utgör figurens huvud där mun och ögon ristats. Under munnen övergår den kringloppande fåran i en avfasning så att en haka utbildats. Vid första betraktande är den sålunda utformade stenen väldigt lik en fallos utrustad med personliga ansletsdrag. Bilden är klar – kultföremål – inordnas under fruktbarhetskult. Men – är det också allt?

Ett föremål av tidigare okänd art studeras gärna extra noga. Vid en jämförelse kan man se att de långslöppande fårorna är djupare mitt på långsidorna än i övrigt. Detta gäller framför allt på framsidan. Här har fårorna också ett tvärsnitt som är närmast V-format medan de i föremålets ändar har ett mer U-format tvärsnitt. Denna karaktäristiska form kan lämpligen tolkas så att föremålet har använts som bryne för att vässa spetsiga redskap. Sandstensens kornighet ger en god och lagom grov slipeffekt. Den kringloppande fåran vid den rundade änden skulle kunna tolkas, tillsammans med de sammanloppande långsfårorna, som lämpad att fästa en snodd för upphängning. Ett viktigt och ofta använt redskap är det lämpligt att bära lättillgängligt, t.ex. hängande i bältet. Som parallell kan nämnas att i samma anläggning framkom ett 102 mm långt bryne av sandsten med slipmärken efter något vasst föremål samt antydning till en långsgående slipfåra. I en brunn som knutits till den senneolitiska bebyggelsen framkom en, i övrigt ornerad, brynsten med en väl utvecklad slipfåra.

Nu står vi alltså med två till synes varandra motsägande tolkningsförslag, ett för kultiskt bruk och ett för praktiskt bruk. Vårt samhälle är så uppdelat och specialiserat att det kan vara svårt för oss att sammanföra två sådana tolkningar. I bronsålderns samhälle behöver inte kultiskt och praktiskt ha inneburit åtskilda funktioner. I andra kända samhällen som skulle kunna jämföras med vad vi vet om Skandinavien bronsålder är religionens sfär inte skild från samhällslivet i övrigt. I sådana samhällen tar sig kulten på olika sätt uttryck direkt i vardagslivet. Man kan alltså tänka sig att ett vardagligt redskap kan anses ha en betydelse som gör att det påverkar eller påverkas av kulten.

Man måste också hålla i minnet att människor i alla tider haft för vana att pryda sina redskap med, ofta kulturbunden, utsmyckning. Det finns m.a.o. ingenting som entydigt talar för att den lilla stenfiguren skulle vara det ena eller det andra i fråga om kultiskt eller praktiskt. Extra svårt är det naturligtvis att uttala sig om ett föremål av ovanlig art. Här finns inget material att jämföra med utan man är helt hänvisad till de omständigheter som föremålet framkommit vid. I det här sammanhanget tycks vi, med reservation för att det samlade materialet från boplatsen ännu inte är slutgiltigt bearbetat, inte få någon större hjälp av fyndomständigheterna. Figuren framkom som nämnts i en grop vilket är en vanlig anläggningstyp på och omkring boplatser från denna tid. Det övriga fyndmaterialet från gropen utgörs av keramikskärvor, som väl daterar gropen till samma tid som boplatsen i övrigt, skrapor, avslag, avslagskärnor och avfall m.m. av flinta, knackstenar, malsten, ett slipat fragment troligtvis från en yxa av bergart samt ytterligare ett bryne (som tidigare nämnts med antydning till

slipfåra). Alltsammans utgör vanliga fynd från en sådan anläggning och ingenting tyder hittills på att den skulle ha haft en särställning på boplatsen. För en närmare tolkning av »Fosiefiguren» får vi alltså

vänta på den vidare bearbetningen av hela boplatsmaterialet samt hoppas på liknande fynd, som kan komplettera här gjorda iakttagelser.

Kalk med konsekvenser

Bokslut efter TRE STENAR OCH EN KALK,

Bidrag till den danska Braheättens medeltida historia, Ale 1978/2

Av Anders Cavallin

Box 59, 26083 Vejbystrand

Inlägg av Hans Gillingstam

Oväntat har det framkommit nytt material bl.a. i form av en nästan okänd och ej beskriven 1400-talskalk (med paten). Den kan betraktas som pendang till den i föregående artikel behandlade Brahekalken i Örkelljunga i dennas ursprungligare skick. Kalkarnas tydliga vapen har tvingat fram en omprövning av det genealogiska komplexet. Delar av mina tidigare personhistoriska och heraldiska utläggningar (s. 11 f.) har snabbt sjunkit i värde. Klarhet nås till slut. – Tillgång till föregående artikel torde lätta läsarens börda.

Kalken i Eldsberga

Hösten 1983 fick jag genom den hembygds-kunnige Sven-Erik Ekström i Tönnersjö kännedom om en medeltida kalk i Eldsberga kyrka i södra Halland. Vid undersökning konstaterades påtagliga likheter med Örkelljungakalken.¹ Professor Aron Andersson vid Statens Historiska Museum har sedan efter fotografi och beskrivning tidfäst den till c. mitten av 1400-talet. Den är tidigast omnämnd 1695, i kyrkans räkenskaper: »Kalk og paten av Silfwer forgyldt.» Upprepade förgyllningar och renoveringar. Några ungefärliga mått: full höjd 23 cm, upp till noden 10, upp till skålen 14 (denna från senare tid), fotens diameter 15. På var och en av nodens rutor en bokstav av namnet IHESUS (betr. stavningen se föreg. art. s. 4).

Kalken har sex pass. Strax ovanför foten sitter tre vapensköldar, från höger räknat (=heraldisk vänster): en fransk *lilja*, i mitten *Braheskölden* (med ranka på stolpen) och sedan ett återstående stycke

Fig. 1. Kalken i Eldsberga. Foto: Stefan Johansson.

Fig. 2. Örkelljungakalkens nuvarande vapen och namn. Foto: Helsingborgs museum.

förgyllt silver med ett tydligt litet *hjärta*.² Man kan tryggt förutsätta en förkommen *sparre*² utanför fragmentet. Det är alldeles tydligt att detta vid en renovering av symmetriskäl *satts i mitten*.

Till sist, pass nr 4, en korsfäst Kristus (utan kors) i gjutet silver. Nästan varje medeltida nattvardskalk bar en sådan bild.

Vid vapnen finns inga spår av skrift.

Örkelljungakalken

Nuvarande arrangemang av vapen och inskriptioner får skyllas på Ulfeld-Urups renovering (1600-talet). De visste eller trodde sig veta mer och annat än Tycho Brahes syster Sophie Brahe,³ och vad skulle de göra med tre troligen lösa vapensköldar? Dessa är omkastade och i förefintligt skick oförenliga med tillhörande

namn. Men rullas de bara medsols, blir ordningen god: från höger sett lilja, Brahesköld och sparre-hjärta.²

Mina funderingar s. 15 om TB:s⁴ kompositionsavsikter, för den händelse originalschemat består, kan lämnas därhän. Det gäller att närma sig kalkens ursprungliga gestaltning, och där kan trots brister Chytraeus Wejanus⁵ (1598) ge viss hjälp, liksom en jämförelse med Eldsbergakalken.

Ch. W. anger klart att TB:s vapensköld sitter i mitten men säger intet om att hans *namn* står skrivet där. Både namn och vapen anges i de båda andra fallen. *Hustru* + förnamn skrev Ch. W. med *gotiska* bokstäver, medan latinet gick i antikva, däribland också TB:s namn i latinsk genitiv (det gällde hans vapen). På kalken har vid den tiden funnits två ingraverade inskriptioner med antagligen svårläst gotisk

skrift. Det är inte alls säkert att de har funnits med från början (c. 150 år tidigare); de kan ha tillkommit som information utöver vapnen.

Ch. W. klarade att läsa *Hustru allheed* och ger den tvivelaktiga upplysningen att hennes vapen var ett hjärta under sparre och att – felaktigt – TB med båda hustrurna begrovs i Herrevad. Namnet i *Hustru Ingefred* måste bero på lässvårigheter. Paleografiskt sett kan ett gotiskt *Mergrede* eller något liknande mycket väl ha legat bakom läsningen *Ingefred*. Hustrurnas resp. vapen kan motsvara sköldarnas placering *just då* eller ha sin grund i minnesfel eller svårhanterliga anteckningar hos Ch. W. eller i inskriptionerna själva. För övrigt framgår det inte av Chytraei delvis dunkla formuleringar, vilken hustru TB har på sin vänstra eller högra sida.

Vad har de båda kalkarna gemensamt?

Hur det än förhåller sig med Ch. W:s tillförlitlighet och tillkomsten av Örkelljungakalkens äldre inskriptioner, är den minsta gemensamma nämnaren i stort sett formen, åldern och *samma tre vapensköldar* med Braheskölden i mitten. Jag finner det troligt att de båda kalkarnas ursprungligaste vapenordning var från höger lilja, Brahesköld och sparrehjärta; det är mycket möjligt att inskriptioner saknades. (Mina ord s. 12 om möjlig förväxling av ringspänne och lilja kan nu glömmas.)

Kalkarnas enhetliga vapenspråk har lett till omtänkande på flera punkter och till sist fått omvälvande konsekvenser.

Hustrur

Att TB hade en första hustru och att hon hette **Aleta/Alhed** el.dyl., framgår av

gravstenarna i Skummeslöv resp. Herrevadskloster,⁶ vidare att hon dog 1406 och hennes fyra söner med TB 1416. Hennes namn fanns på Örkelljungakalken 1598.

DAA 1895 uppger att hon var dotter till Evert Grubbe till Alslev och Margrete Jensdatter (Rud). Uppgiften har icke kunnat styrkas, ej heller ett liljevapen i samband med dessa personer.

I föregående Ale-artikel⁷ lanserades utifrån 1433 års brev för Halla prästbol – med representativ förteckning över själammässor – *Aleta Klausdotter (Snakenborg)* som TB:s första hustru. Någon passande lilja har sedan omöjligen kunnat påträffas bland Snakenborgarna. Vi lämnar Aleta, tills vidare.

Sophie Brahe³ nämner endast *en* hustru till TB, **Magdalena**, moder till fem döttrar. Som hennes fader anges *Jöns Eskilsson*, och om hennes (=faderns) vapen säger Sophie: »under sparren waar ett Rött Hiertte, med et grönt Löw uhdj.»

Jöns Eskilsson var först gift med *Ingeborg Bengtsdotter (Örnfot)*. De var gifta 1379.⁸ Efter Ingeborgs död (kanske redan på 1380-talet) gifte Jöns Eskilsson om sig med *Estrid Torkelsdotter (Barun)*. Efter Jöns Eskilssons död kring sekelskiftet 1400 gifte Estrid om sig med *Jöns Laurensen till Halkvi* (ringspänne i skölden). Nämnda personer och giftermål har sin betydelse i det fortsatta resonemanget.

Hittillsvarande uppfattning om Magdalena bygger på tolkningen av arvsöverenskommelsen den 4/1 1409.⁹ Det gällde arv efter *Henrik Dume* (vars syster Margareta var gift med drotsen Bo Jonsson). Henrik Dume var andre man till Katarina Magnusdotter, som först var gift med Karl Bengtsson (Örnfot), broder till Ingeborg Bengtsdotter (Örnfot), moder till Magdalena. Så tänkte man (och jag) arvskedjan, »Örnfotalinjen». För mer än

100 år sedan slog därför genealoger fast, att Magdalena gifte sig med TB efter Ale-
tas död 1406 och att hon måste ha dött fö-
re 1409. Den uppfattningen har varit all-
mänt rådande – hittills.

Mindre känd har TB:s hustru **Märta**¹⁰
varit. Hon är emellertid synnerligen väl
dokumenterad genom ett flertal urkunder¹¹
och 1600-talsritningen av parets
gravsten i Halmstad.¹² Hon överlevde TB
och dog 13/4 1456. Deras fyra döttrar är
också väl förankrade, även hos Sophie
Brahe (dock med fel moder där).

Allteftersom Märta börjat framträda
på den genealogiska scenen, har forskare
(t.ex. Claes Annerstedt) placerat henne
som dotter till *Jöns Laurens*son (ring-
spänne) till Halkvi och Estrid Torkels-
dotter (Barun). Det har vållat bekym-
mer, bl.a. i vapenfrågan. Jöns Laurens-
son och Estrid hade en dokumenterad
son, *Erik Jönsson* till Halkvi. Han hade
ringspänne i sitt vapen. Den genomgåen-
de vapenintresserade Sophie Brahe be-
rättar om ett sparre-hjärtavapen på en
gobelängkappa hos *Barbara Torkelsdot-
ter*, gift Krognos, på Bollerup. I Sophies
ögon var Barbara dotter till Magdalena,
och då var det dennas (och Jöns Eskils-
sons) vapen som återkom. Men Barbara
var dotter till Märta, liksom sina tre hel-
sysstrar: en yngre *Märta* g. Laxmand,
Gunnel g. Baad och *Elin* g. Tott.

Inte minst med tanke på kalkarnas
summa tre tydliga vapen ville jag gärna
ge Märta sparre-hjärta i hennes vapen.
Detta önskemål fick ytterligare näring
under ett besök i *Kundby* kyrka på Sjal-
land. En gravsten där, från omkr. 1525,
har åtskilligt att förtälja. Särskilt dess åtta
vapensköldar utgör ett gott demonstra-
tionsunderlag.

Tales gravsten

Märtadottern *Gunnel* gifte sig med Arvid
Baad, f.ö. brorson till unionsdrottningen
Margaretas gunstling *Abraham Broder-
son*, vars vapen han förde (oxhuvud). En
av parets båda döttrar, *Tale Arvidsdotter*
(Baad), var gift med *Laurens Knob* till
Gyllebo i Skåne. I Kundby kyrkas vapen-
hus står en gravsten över Tale, med en
stor bild av henne i mitten. Runt sidorna
löper – att läsas medsols – en latinsk in-
skrift med gotiska småbokstäver. I varje
horn finns en vapensköld och under bil-
den av Tale ytterligare fyra vapensköldar
på vågrät rad. Gravstenen beskrives i
DANMARKS KIRKER¹³ och illustreras
med en *teckning*, som finns i det danska
Rigsarkivet. Stenen är på sina håll rätt
hårt sliten. Jag har konstaterat en del
text- och vapenfel, bl.a. på teckningen.

Tales delvis nedslitna dödsår går jag
inte närmare in på. Vi säger år 1500. I öv-
rigt handlar texten om Tale, dotter till
Arvid Baad, en gång gift med Laurens
Knob, sedan änka.

De båda översta hornvapnen represen-
terar *Tales* fader (oxhuvud) och moder
(Braheskölden), nr 3 och 4 (medsols räk-
nat) *makens* fader (varg) och moder (ät-
ten Totts vapen), således makarnas för-
äldrar. Nr 2 i raden nedanför Tale är Bra-
heskölden igen (hennes *morfar TB*) och
nr 3 sparre-hjärta (hennes *mormor Mär-
ta*). Ytternumren 1 och 4: makens anva-
pen från motsvarande generation?

Anvapenarrangemanget på *Tales*
gravsten ger starkt stöd åt tanken att
Märta förde Jöns Eskilssons vapen. Men
hur skulle Märta's vapeninnehav kunna
förklaras och accepteras?

Nu följer Hans Gillingstams lika över-
raskande som glädjande helhetslös-
ning.

Hans Gillingstam:

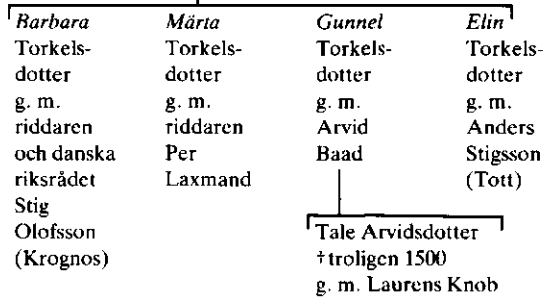
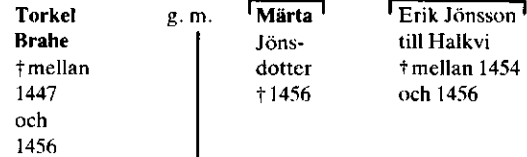
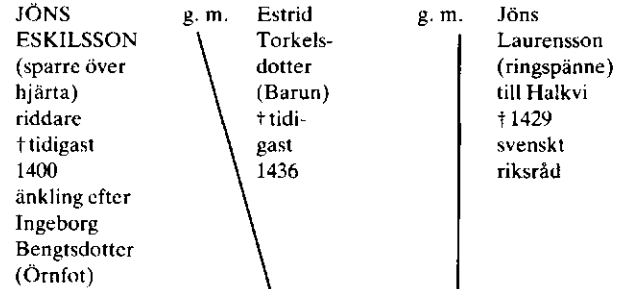
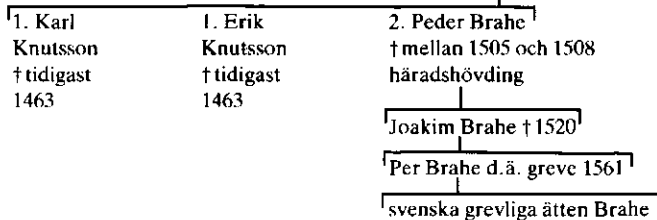
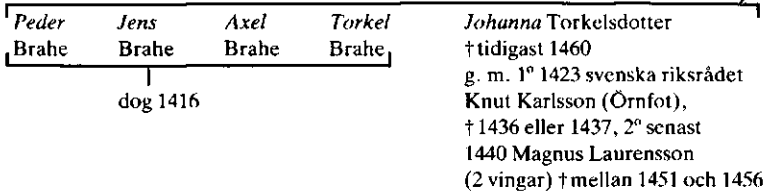
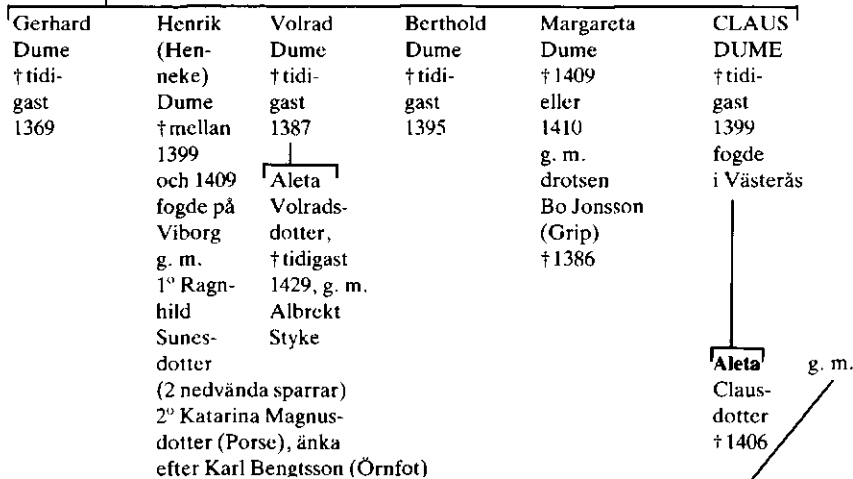
I B 16, f. 370, Riksarkivet, finns avskrift av ett från den 8 januari 1409 härrörande kvitto av Torkel Brahe till riddaren Gustaf Leksson (kvadrerad sköld) på silver och smide som Henrik Dume utlånat till denne och som återlämnats till TB, vilken nu förklarade Gustaf Leksson skuldfri gentemot TB *och hans och alla Henrik Dumes arvingar*. Detta kvitto ger ny belysning åt det i Ale 1978/2, s. 13, refererade brevet 4 januari 1409. Genom detta upplät TB på sina barns vägnar till riddaren Erik Stensson (Bielke) å hans hustru Birgitta Magnusdotters (Porse) vägnar den rättighet till vart 10:e penningland jord som Birgittas syster Katarina Magnusdotter (Porse) givit till sin make Henrik Dume *och hans arvingar* mot det att TB skulle få den morgongåva Katarinas föregående make Karl Bengtsson (Örnfot) givit henne och hon givit Henrik Dume *och hans arvingar* liksom alla de lösören och avlingegods Katarina givit Henrik Dume.

Det senare brevet bevisar alltså ej, att TB varit gift med Karl Bengtssons syster Ingeborgs dotter Magdalena Jönsdotter (sparre över blad), såsom tidigare ansetts sannolikt, utan att TB var gift med en arvinge till Henrik Dume. Denna arvinge måste ha fört det liljevapen, som var släkten Dumes (Sv. diplomatarium, nr 451 och 1143; jfr S. Engström, Bo Jonsson, 1, 1935, s. 195), eftersom detta vapen är det ena av de båda vapen som jämte Brahe-vapnet förekommer på de båda kalkarna. Henrik Dume hade en bror Claus Dume (C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia, 1, 1859, s. 196 och 198; jfr Sv. biogr. lex. 11, 1945, s. 511), vilken alltså var far till TB:s första hustru Aleta Clausdotter, Johanna's mor. Det kan tilläggas, att det tyska namnet Aleta eller Alhecta (Adelheid) är väl belagt i den dumeska släktkretsen. Henrik och Claus Dumes syster Margareta, drotsen Bo Jonssons änka, ihågkom sålunda i sitt testamente 4 september 1409 (Sv. diplomatarium, nr 1143) en annan – då tydligen ännu levande – brorsdotter med detta namn, som var gift med Albrekt Styke, och dessutom en modernefränka Alhecta Gotskalksdotter. Enligt Palmskiöldska samlingen, vol. 206, p. 189, Uppsala universitetsbibliotek, var Margareta Dumes brorsdotter Alhecta, Albrekt Stykes hustru, dotter till hennes bror Volrad Dume.

Då sålunda intet dokumentariskt belägg finns för att TB varit gift med släkthöckernas Magdalena Jönsdotter (sparre över blad), vars mor skulle ha varit Ingeborg Bengtsdotter (Örnfot), blir det på grund av det andra vapnet på de båda kalkarna och på grund av Kundby-stenens anvapen klart, att TB:s senare hustru Märta, Erik Jönssons (spänne) (halv)syster, var Jöns Eskilssons (sparre över blad) dotter i hans andra äktenskap med Estrid Torkelsdotter (Barun), som i sitt senare äktenskap med Jöns Laurensen (spänne) blev Erik Jönssons mor (jfr Det medeltida Sverige, 1:3, 1982, s. 239). TB var alltså endast gift två gånger, dels med Aleta Clausdotter (Dume), dels med Märta Jönsdotter (sparre över blad), såsom framgår av de båda kalkarna.

Släkttavla

Lambrikt Dume †tidigast 1362

Slutord

Så är då problemen kring TB:s hustru och barn lösta, efter flera hundra år. Första hustru **Aleta Clausdotter (Dume)** med Dume-liljan. Död 1406. Fyra söner (döda 1416) och en dotter *Johanna*, den svenska Braheättens stammomoder.

Andra och sista hustru **Märta**, dotter till *Jöns Eskilsson* i hans andra gifte med *Estrid Torkelsdotter* (Barun). Vapen: Jöns Eskilssons. Fyra döttrar, förut nämnda.

1409 års arv efter Henrik Dume gick över hans bror Claus och dennes dotter Aleta (båda döda) genom förmedling av TB till de fem barnen, Aletas bröstavingar. Två mellanstationer.

I Knut Karlssons och Johannas brev år 1433 för Halla prästbol⁷ blev Johannas släkt tillgodosedd med själamässor för fader TB, pr »förköp», och moder Aleta Clausdotter.

Vi kan räkna med att TB och hustru Märta donerade kalkarna. Deras stora kyrkliga donationsperiod var 1440-talet. När och hur kalkarna hamnade på sina nuvarande platser går inte att säga. Kyrksilver, liksom böcker, har sina öden.

Åren 1406 och 1416 led TB svåra för-

luster: en relativt ung hustru och fyra unga söner. Det är därför naturligt, att *åminnelsen* av de bortgångna spelade en viss roll vid kalkdonationerna. Aleta företrädde ju av liljan, och det är inte långsökt att tänka sig Braheskölden som företrädare även för sönerna Brahe.

Vapnen har talat.

Rättelse

Ale 1978/2 s. 6, v. spalt, näst sista raden: läs **medui**.

Märk

Ett ensamt s.=sida i Ale 1978/2.

Aleta för *Alhed/Alleth* etc.

Märta för *Mereue/Marethe* etc.

Sparre-hjärta inofficiellt i st. f. *sparre* över blad.

Förkortningar

Enl. Ale 1978/2 s. 15 f.

Exempel:

DAA=Danmarks Adels Aarbog 1884-.

Ejwertz=Axel Ejwertz, Laholms historia I, 1961, s. 89-97.

Sophie Brahe=Sophie Brahe, Slegtebog. Ny utskrift Helsingør 1626.

TB=väpnaren Torkel Brahe (eller andra namnformer); ungefärlig levnadstid 1370-1450.

Noter

¹ s. 7-10.

² s. 12, 15. Se också under *Märk* ovan.

³ s. 12.

⁴ Se under *Förkortningar* ovan.

⁵ s. 7 f.

⁶ s. 1-6.

⁷ s. 11 f., 14 f.

⁸ Se G. Djurklou i Hist. Tidskr. 1891, s. 149.

⁹ s. 13 f.

¹⁰ Se under *Märk*.

¹¹ Hos Ejwertz.

¹² s. 6 f.

¹³ Holbæk Amt, häfte 7, s. 653 inkl. fig. 37.

Stenåldersfynd i Häljarp

En tidigneolitisk grav samt boplatster med fynd från ertebølle-, tidigneolitisk- och mellanneolitisk tid påträffades under en seminariegrävning i maj månad 1982 på fastigheten Saxtorp 15: 4, Saxtorps sn, Skåne.

Platsen är belägen i Häljarps by, på södra sidan av Saxån. Den ligger på en forntida mindre udde inte långt från åns dåvarande mynning. Boplatsen är känd tidigare och betecknades av C.-A. Althin som boplat nr 191 c, Rullbonäs. Den hade påträffats genom ytinsamling. Av det ytplockade fyndmaterialet kunde boplatsen dateras till senmesolitisk/tidigneolitisk tid. Någon undersökning har tidigare inte utförts.

Boplatsen är en av många i Saxåns dalgång, där det fanns en gynnsam naturmiljö att leva i och med goda försörjningsmöjligheter under de olika årtiderna. Saxåns vattensystem måste också ha underlättat kontakter mellan människor, som var bosatta såväl vid kusten som längre in i landskapet.

Vid undersökningarna 1982 kunde två fyndkoncentrationer påvisas. Den ena var högre belägen på en mindre plåtå, ca

6 m. ö.h. Kulturlagret inom detta område var kraftigt sönderplöjt och framstod som ett mörkfärgat sandlager. Keramikerna var övervägande av tidigneolitisk karaktär. En mynningsskärva med högt halsparti, två mynningsskärvor av skålformade kärl samt bukskärvor med grunda parallella linjer kan placeras i tidigneolitisk C-fas. En mynningsskärva med tre parallella rader med vågmönster längs mynningskanten samt en bukskärva med djupa linjer kan emellertid placeras i MN I.

Inom detta område påträffades också en grav. Graven kunde skönjas på nivån 5.43 m. ö.h. Den var 2.10×1.20 m stor och orienterad SSV-NNÖ. Den kunde tydligare urskiljas på nivån 5.27 m. ö.h. och var då 1.70×0.70 m stor. Mot botten var fyllningen tätare och fetare vilket kan tolkas som rester efter en kistkonstruktion. Graven var 0.70 m djup. I gravfyllningen påträffades två flintavslag samt två keramikskärvor. Keramikskärvorna är av tidigneolitisk typ. En av dem är dekorerad med grund parallella linjer och kan hänföras till tidigneolitisk C-fas.

Flatmarksgravar från den tidigneolitiska perioden är fåtaliga i Skåne. Ett tidig-

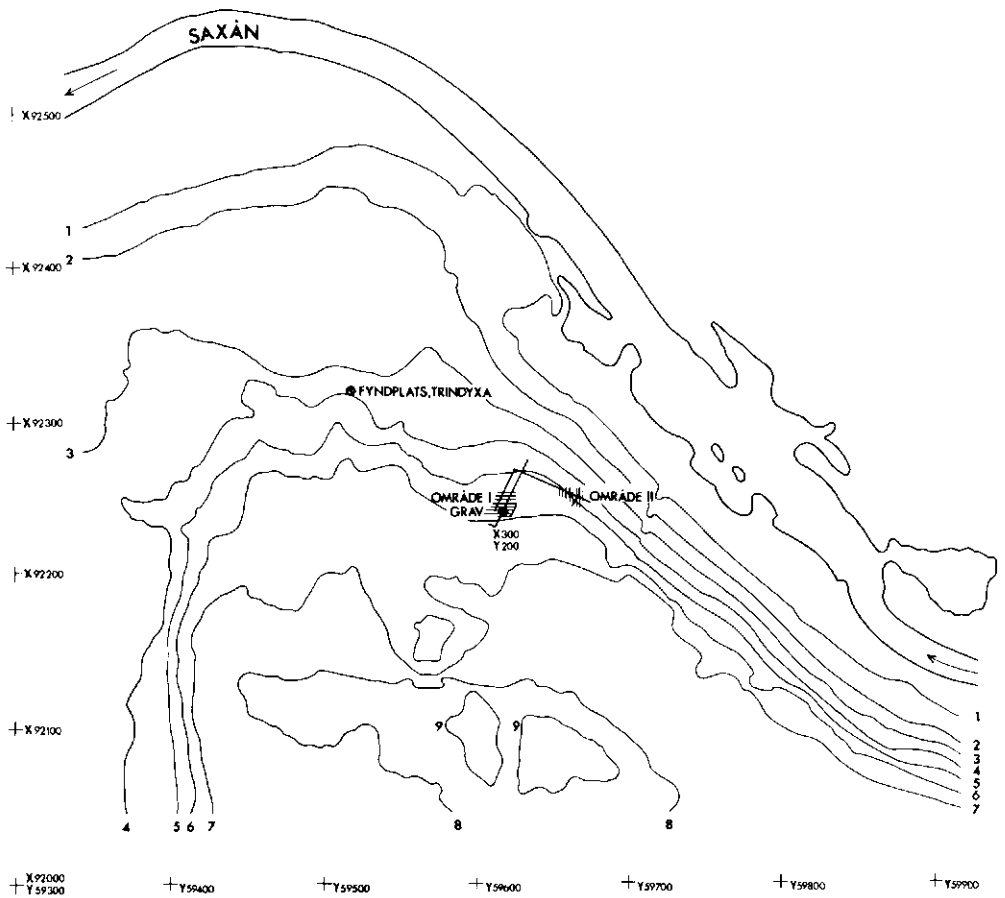

Fig. 1. Saxtorp 15:4, Saxtorps sn, Skåne. Nivåkarta och undersökning 1982.

neolitiskt kärl av B-typ från Asmundtorp kan ha varit placerat i en grav. Gravarna från Oxie och Nymölla dateras till tidig-neolitisk respektive eventuellt mellan-neolitisk tid. Förhållandena är annorlunda i Danmark där man funnit långt fler flatmarksgravar från den tidig-neolitiska tiden.

Den andra fyndkoncentrationen var belägen i mer sluttande terräng, mellan nivåerna 4.50 och 3.00 m. ö.h. Kulturlagret var här kraftigare än i det högt beläg-

na partiet och innehöll fynd huvudsakligen från ertebølleperioden. Det fanns emellertid även fynd som kan dateras till den tidig-neolitiska perioden. Enstaka fynd av gropkeramisk karaktär samt ett dolkhandtag av typ II visar att kulturlagret var blandat med fynd från vitt skilda perioder. Ett stolphål kunde inte närmare dateras. Strandlinjen bör ha varit vid ca 3.50 m. ö.h. under ertebølleperioden.

Kristina Jennbert

*Keramikugn och keramikkärl –
Några grävningsresultat från
Malmöområdet*

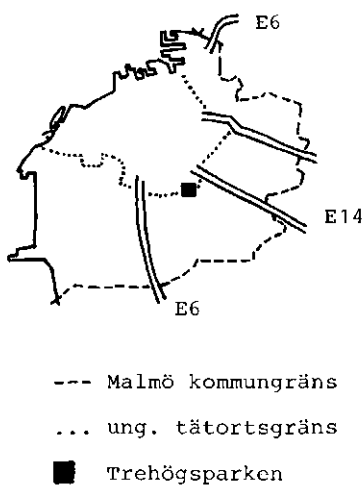
Under årens lopp har stora delar av Fosie industriområde utbyggt. Markexploateringen har föregåtts av arkeologiska undersökningar. Dessa har utförts av Malmö Museum.

Till de senast utförda utgrävningarna hör kv. Lerkäret tomt 3 (inventarienummer MHM: 6350), där keramikugn påträffats, och kv. Krukskärvan tomt 7 (MHM: 6444), där keramikkärl påträffats.

Båda tomterna är belägna intill Trehögsparken, där det finns tre gravhögar. Dessutom har det inom området bl.a. genomförts en större utgrävning (kv. Dubbelknappen MHM: 6022) med gravar från senneolitisk tid och äldre järnålder och boplatmaterial från yngre bronsålder

och äldre järnålder samt vikingatida grophus (se fig. 1).

De ovannämnda aktuella tomterna hade under en längre tid legat orörda. På kv. Lerkäret framkom vid matjordsavbanningen fläckvis mindre kulturlagerrester, som troligtvis tillhört ett mera sammanhängande kulturlager. Dock hade kulturlagret före undersökningens början till större delen bortodlats eller bortschaktats. Därigenom kom undersökningen att koncentreras till de efter matjordsschaktningen framkomna, igenfyllda nedgrävningarna. Dessa framträdde som mörka fläckar mot moränleran. Vad beträffar kv. Krukskärvan hade schaktningsarbetena redan avslutats innan den antikvariska kontrollen påbörjades. På samma sätt, som tidigare nämnts, kom undersökningen att koncentreras till de igenfyllda nedgrävningarna.

- Malmö kommungräns
- ... ung. tätortsgrens
- Trehögsparken

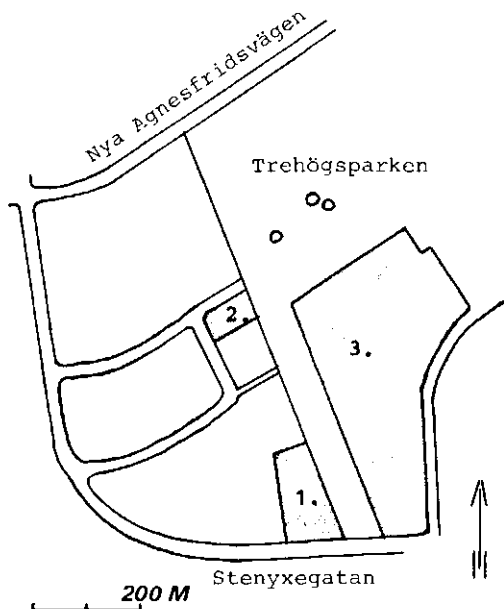

Fig. 1. Malmö kommun med det omnämnda området – Trehögsparken – placerat geografiskt. Dessutom de omnämnda utgrävningarnas läge.

1. Kv. Krukskärvan tomt 7.
2. Kv. Lerkäret tomt 3.
3. Kv. Dubbelknappen.

Fig. 2. Keramikkärl. Anl. 13 kv. Krukskärvan MHM:6444. Foto: Malmö Museum.

Kv. Krukskärvan

De framkomna fornlämningarna inom kv. Krukskärvan bestod av 13 härdar och härdrester, varav en – anl. 13 – gav ett påtagligt fynd- och dateringsunderlag. Fynden bestod av ett keramikkärl (fig. 2) samt en järnkiv som låg i anläggningens botten närmast den sterila moränleran. Dessutom framkom i fyllningen en flintborr, ett flintspån, åtta flintavslag samt brända ben från får eller get. Kärlet var beläget intill härdens södra nedgrävningskant. Kärlet var något tilltryckt, varför dess höjd varierar från 6,8 till 7,3 cm. Mynningsdiametern varierar också från ca 8 till 10 cm. Keramikkärlet är av grovt gods med en nyans av ljus gråbrun med en ganska grov ytstruktur. Magringen är medelgrov och godstjockleken ca 1 cm. Kärlet som närmast kan liknas vid en kopp är runt med en platt botten och har en svag konvex överdel. Det är helt oorerat.

Keramikkoppen bör troligtvis dateras till äldre vikingatid och kan närmast jäm-

föras med fynd från ovannämnda boplats i kv. Dubbelknappen. Käriformen är ett vanligt förekommande hushållskärl även från annan tid än yngre järnålder.

Kv. Lerkärlet

Kv. Lerkärlet tomt 3 är belägen närmast intill och SV om Trehögarna. Tomten sluttade från öst till väst med ca 1 m. Fornlämningsbeståndet uppgick till 21 anläggningar, vari ingick ett koncentrerat stolphålsområde bildande en husrest (se fig. 3). Stolphålskoncentrationen har VNV–OSO riktning och fortsätter in under befintlig grönremsa, trottoar och troligen även under gatan. Huset hade en bredd mellan ytterstolparna på ca 6,50 m. Inga daterande fynd framkom i stolphålen. Dock finns det träkolsrester samt en mindre keramikbit bevarat från stolphålen.

I övrigt framkom härdbottnar samt en brandgrav – anl. 1 – och två ugnrester – anl. 12 och 15 (se fig. 4).

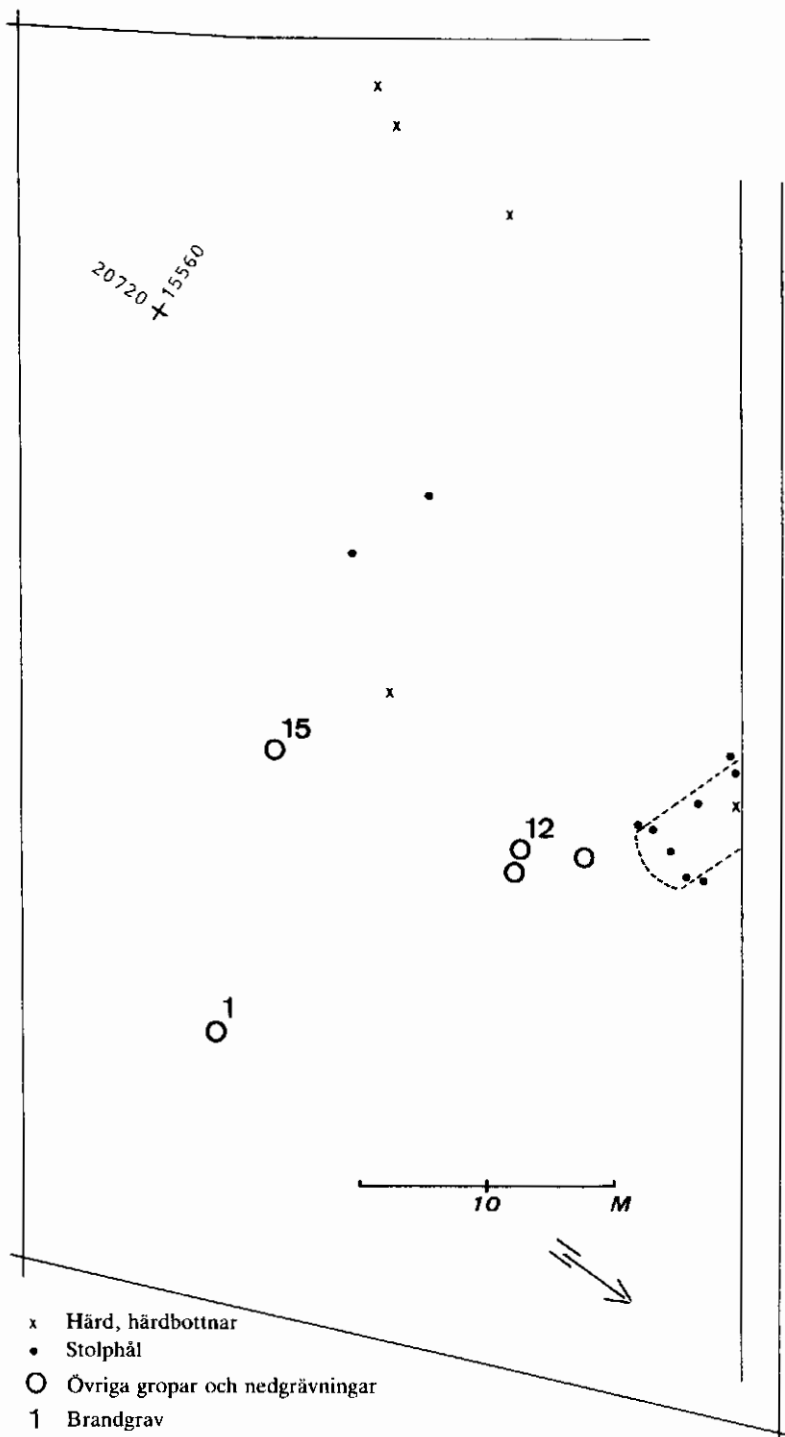

Fig. 3. Kv. Lerkäret tomte 3
MHM: 6350. Anläggningarnas läge inom tomten.

- x Hård, hårbottnar
- Stolphål
- O Övriga gropar och nedgrävningar
- 1 Brandgrav
- 12 Ugn
- 15 Ugn
- - - Långhus

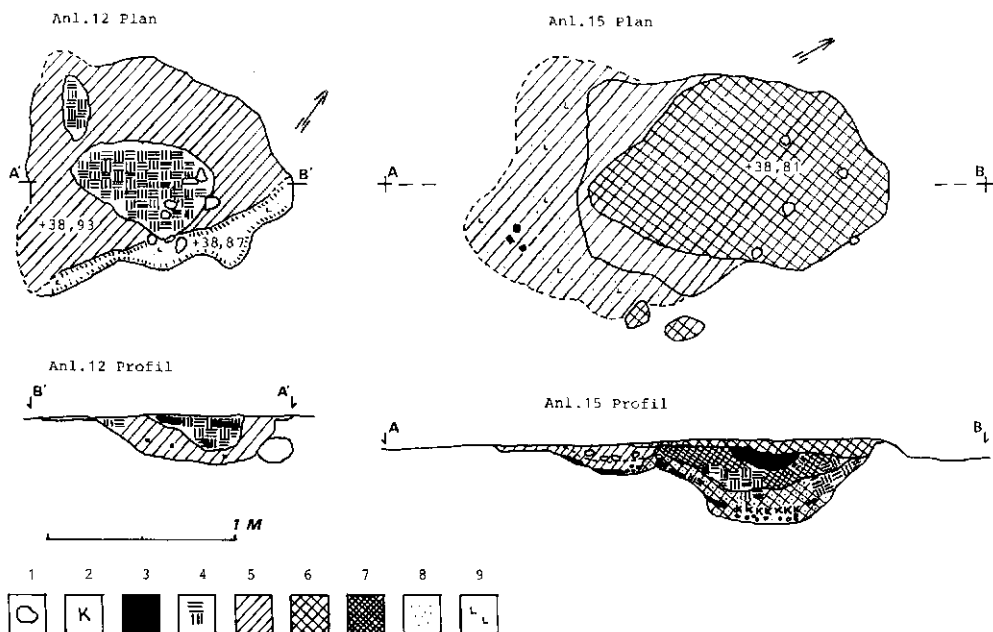

Fig. 4. Plan- och profilritningar för anl. 12 och 15. Kv. Lerkärlet tomt 3 MHM: 6350. 1. Sten 2. Keramik 3. Sot och träkol 4. Bränd lera 5. Gråbrun humös ler- och sandblandad mo. 6. Gråbrun sotig humös ler- och sandblandad mo 7. Mörkt gråbrun sotig ler- och sandblandad mo 8. Sand 9. Lera.

Anl. 12, ugn

Den ena ugnen var en oregelbundet formad anläggning med en planstorlek av ca 1,40×1,00 m. Anläggningen var troligtvis delvis störd av plog eller grävmaskin. Profilen som var svagt rundad hade ett största djup av 27 cm. Fyllningen bestod av ljst gråbrun humös ler- och sandblandad mo med inslag av sot, träkol, bränd lera (lerklining) samt en del mindre keramikbitar. Den brända lera hade endast obetydliga antydningar om pinnavtryck. I anläggningens centrum bestod fyllningen av gråbrun något humös lera med mycket bränd lera samt en del sot och träkol. Troligtvis har anläggningen endast använts vid ett tillfälle.

Anl. 15, ugn

Anläggning 15 hade en tydligare form av ugnskaraktär än den ovan beskrivna. Anläggningens plan var avlång och mätte ca 2,10×1,00 m. Anläggningen var orienterad i sydväst-nordostlig riktning samt nedgrävd i ler- och sandblandad mo.

Den sydvästra halvan bestod av en mindre nedgrävning, 15 cm djup, som övergick till en djupare rundat skålförmad grop. Gropen var nedgrävd till 45 cm under markplanet. Fyllningen i den grunda sydvästra delen bestod av humöst ler- och sandblandad mo med inslag av sot.

I botten av den djupare delen av anläggningen låg flera större mynnings-

hals- och bukskärvor tillhörande samma kärl (se fig. 5). Under keramikerna fanns ett flertal sotiga mindre stenar. Fyllningen närmast botten bestod av ett sandigt humöst lager med bränd lera, sot och träkol.

Det därpå liggande lagret bestod av en mera kompakt fyllning med mycket bränd lera, lerklining samt humös mo med sot och träkol. Mindre keramikbitar framkom i alla lager. Lerkliningens tjocklek varierade mellan 2,2 och 4,2 cm. Flera bitar lerklining hade pinnavtryck med en diameter kring 1 cm. Förmodligen har ugnen haft en kupolöverbyggnad av lerklinade grenar och kvistar, som rasat efter användandet. Troligtvis har ugnen haft två från varandra skilda brännings-tillfällen.

Trattbägare

Keramikerna som låg i botten av anl. 15 (kv. Lerkärlet) tillhör en trattbägare. Det finns 5 större keramikbitar varav 2 med ornamentik.

Keramikens färg har en ljus brunröd nyans. Magringen är medelgrov i ett välbränt gods, som har en tjocklek av ca 1 cm. Trattbägaren har haft en högt jämnt utsvängd hals samt en tydlig skuldra. Profilen är svagt s-formad. Ornamentiken som är placerad strax under mynningskanten består av två parallella rader korta svagt snedställda enkla inristade streck (se fig. 5, överst). Botten till kärlet saknas helt. Dock bör trattbägaren närmast liknas vid ett tidigneolitiskt kärl typ C.

Detta tidigneolitiska fynd tillhör den äldsta bondestenålderns trattbägartradition och visar att det geografiska läget varit av intresse redan långt innan gravhögarnas tillkomst.

Möjligen kan de tunga lerjordarna, som är kännetecknande för bl.a. Malmöområdet, haft intresse för en speciell

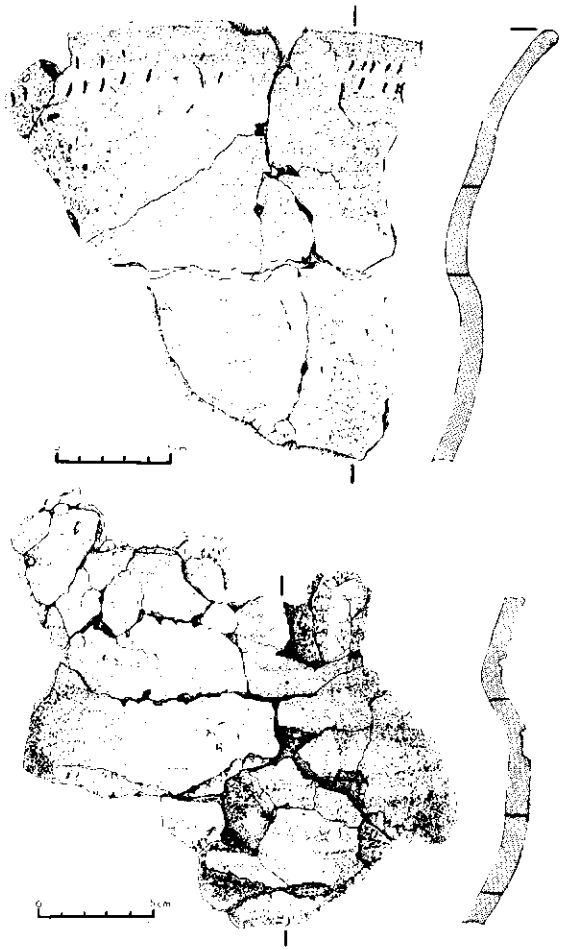

Fig. 5. Överst mynningskärva med ornamentik samt profil mynning, hals och buk. Övergång hals - bukskärva samt profil. Anl. 15, kv. Lerkärlet MHM:6350.

Uppritat av Gertie Svensson.

form av extensivt och primitivt jordbruk. Detta i kombination med den traditionella jägar-samlarfunktionen.

Trattbägarkärlen var ofta mycket rymliga och kunde användas som förrådskärl för t.ex. spannmål. Keramikugnen är en av få framgrävda ugnar inom sin trattbägartradition i Malmöområdet och är ett dokument på den äldsta bondekulturens bosättning. Anläggningstypen kan vara en indikation på en fastare bosättningskaraktär i området.

Billy Nielsen

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av **ALE**, historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från statens humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsråd. Brev och manus till redaktionen adresseras till fil. dr Sten Skansjö, Historiska institutionen, Magle Lilla Kyrkogata 9 A, 223 51 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 40 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 Lund.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, arkivarie Anders Persson, Landsarkivet i Lund, Box 2016, 220 02 Lund eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medgives endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., museichef Torkel Eriksson, Helsingborg, v.ordf., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, sekr., docent Lars Larsson, V. Nöbbelöv, v.sekr., fil. kand. Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, byråchef Evald Gustafsson, Sthlm. överstelöjtn. Sven Hedin, Ystad, fil. lic. Lars-Göran Kindström, Helsingborg, t.f. landsarkivarie Anna-Christina Meurling, Lund, antikvarie Nils Nilsson, Lund, professor Birgitta Odén, Lund, läns museichef Bengt-Arne Person, Varberg, professor Göran Rystad, Lund, fil. dr Sten Skansjö, Lund, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

